

**ДОНИШГОҶИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҶОИ
ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ
СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0+803.0:39 (81.2 (2 тоҷик)+81.2 олимп.)

ҚАЮМЗОДА САФАРМОҶ ҶУМЪАХОН

**ТАҲЛИЛИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОИИ ВОЖАГОНИ СОҶАИ
БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОИӢ АЗ
НИГОҶИ ЗАБОНШИНОСИИ ФАРҶАНГӢ
(дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва
муқобилавӣ

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва тарҷумашиносии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода омода шудааст.

Роҳбари илмӣ: **Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна** – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, мудири кафедраи забони тоҷикӣ ва фарҳанги муоширати Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Муқарризи расмӣ: **Мухторов Зайнидин Мухторович** – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, ректори Филиали Донишкадаи рушди менечменти Сингапур дар шаҳри Душанбе

Бобоева Мадина Маруфовна – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забонҳои Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садридин Айнӣ**

Ҳимояи диссертатсия санаи 29 августи соли 2026 соати 10:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионӣ 6D.КOA-117-и назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/6, толори шурои олимон; e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва тавассути сомонаи www.dbz.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ 2026 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣи шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои филологӣ,
дотсент**

Соҳибназарзода Х. Т.

Муқаддима

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Айни замон дар робита бо забоншиносӣ як қатор самтҳо ва ҷараёнҳои мухталиф ба зуҳур омаданд, ки забоншиносии фарҳангиро ба онҳо дохил кардан мумкин аст. «Танҳо пас аз Истиқлоли давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди илми забоншиносии тоҷик ва самтҳои он шароити мусоид фароҳам оварда шуд» [3, 3].

Маҳз, пас аз соҳибистиқлоли дар илми забоншиносии тоҷик низ ба забоншиносии фарҳангӣ муҳаққиқон диққати махсус додаанд. Зеро тафаккури миллӣ ва тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон аз дигар миллатҳо фарқ намуда, хусусиятҳои фарқкунандаи худро доро мебошанд. Забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ низ чун ҷузъи фарҳангу маърифати халқ ба ҳисоб рафта, дорои сарчашмаҳои мухталифи инкишоф ва нумуи худ буда, ошкорсозии раванди инкишофи таркиби калимаҳои онҳо бе пажӯҳиши маърифату тамаддун, расму ойин ва суннатҳои мардумӣ ғайриимкон аст.

Ҷӣ хеле ки маълум аст, дар фарҷоми садаи ХХ муҳаққиқон ба омӯзиши забон ва фарҳангу маданияти қавмҳо жарфтару амиқтар назар афканданд, ки ин дар умум, ба худ номи «лингвокултурология»-ро касб намуд. Лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) як самти лингвистика, пеш аз ҳама, махсусиятҳо ва алоқаи маърифату фарҳанги мардумӣ ва забонро, ки дар умум, майдони маъноиро ташкил медиҳанд, мавриди омӯзишу баррасӣ қарор медиҳад.

Таҳлилу таҳқиқи ҷанбаҳои лингвокултурологии забони тоҷикӣ ва ошкор намудани фарқияту умумияти онҳо бо забонҳои дигар, аз он ҷумла, бо забони олмонӣ, ки решаи амиқи ориёиро соҳибанд, вақтҳои охир ба яке аз проблемаҳои ҳалталаб дар байни муҳаққиқону донишмандон мубаддал гашта истодааст. Дар илми забоншиносии ватанӣ низ ба

монанди дигар давлатҳои тараққикарда ба ин ҷиҳат бо нигоҳи махсус нигариста, пажӯҳишҳои пурарзишро ба майдони илм овардаанд. Ин раванд аз рушду тараққи робитаи фарҳангӣ ва забони қавми тоҷик бо қавми олмонизабон гувоҳӣ медиҳад. Аз ин сабаб ҳангоми таҳқиқот ва муқоисаи забонҳо, аз ҷумла, муқоисаи забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ аз нигоҳи лингвокултурологӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир карда мешавад. Роҷеъ ба ин масъала Н. Маҷидова чунин нигоштааст: «Яке аз масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ ин таҳқиқи забон дар фаъолияти ҳаёти одамон ҳамчун интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддуни муайян ва муқоисаву муқобилгузори он бо намояндагони як гурӯҳи этникии мушаххас, дорандаи шууру тафаккури этникӣ ва бо дигар ҷамъиятҳои лингвофарҳангӣ ба ҳисоб меравад» [13, 50].

Боиси зикр аст, ки вақтҳои охир муқоиса ва омӯзиши забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ аз диди назариявӣ ва лингвофарҳангӣ яке аз проблемаҳои мубрам ва актуалии соҳаи забоншиносӣ маҳсуб меёбад. Ин раванд, аз нигоҳи мо, аз инкишофёбӣ ва рушди алоқаҳои забонӣ ва байнифарҳангӣ, зарурияти ба инобат гирифтани хусусиятҳои, ки хоси муоширати халқу миллатҳои мухталиф, зарурати муайян намудани арзишҳои фарҳангӣ, хусусан, забоне, ки асоси муносибат ва алоқаи байни одамонро ташкил менамояд, бармеояд. Ҳар як соҳибзабон дар ин маврид ҳамчун объекти омӯзиши илми забоншиносӣ ва инчунин, як намунаи арзишҳои милливу забонӣ ва фаъолияти муошират, донишҳои амиқу дақиқ, суннату анъанаҳо ва муқаррароти муайяни рафтор маҳсуб меёбад.

Ин масъаларо ба назар гирифта, актуаливу мубрам будан ва мавриди таҳқиқу пажӯҳиши системанок қарор додани калимаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ба таври зерин метавон арзёбӣ кард:

1. То ин ҷониб мавзуи мазкур дар илми забоншиносии ватанӣ ҳамаҷониба таҳлилу таҳқиқ нашудааст. Аз ин лиҳоз, пажӯҳиши амиқи он шароит фароҳам меорад, ки маводди зиёди вобаста ба тарҷума ва тарҷумашиносӣ, назарияи забоншиносӣ, лингвофарҳангӣ, аз он ҷумла, назарияи лексикография ва лексикология ҳаллу фасл гардад.

2. Дар Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ тамоми расму ойин ва суннатҳои мардумии тоҷикон, бавижа, боғдориву боғпарварӣ аз нав зинда шуда истодаанд. Боғдорӣ, ки пешаи кӯҳани халқи тоҷик маҳсуб меёбад, вожаву истилоҳоти зиёдеро фарогир аст, ки дар даврони шуравӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ аз забони русӣ ва аврупоӣ вожагони зиёде дохил шуда, ҷойи он калимаву истилоҳоти худии меъёрзебе, ки дар дохили луғати забони тоҷикӣ мавҷуд буданд, гирифта тавонистанд. Аз нав зинда намудан ва мавриди истифода қарор додани он калимаву воҳидҳое, ки дар як муддати муайяни таърихӣ аз байн рафта, дар мавриди ба истифодаи илмӣ ва амалӣ ворид намудан, маводди бисёре метавонад диҳад.

3. Як қисми зиёди вожаву истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда фарогири калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, ошкор намудани мавқеи калимаҳое, ки ба намудҳои мухталифи соҳаи боғдорӣ мансубанд, омилҳои базухурии ин гурӯҳи калимаҳо дар мавриди ба риштаи пажӯҳиш кашидани робитаҳои таърихӣ забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, инчунин, забонҳои хешу бегона, ки яке аз забонҳои оилаи ҳиндуаврупоӣ маҳсуб меёбанд ва асари мутақобилаи забонҳо ба ҳамдигар, ки дар таърихи гузашта ба назар мерасанд, дар забоншиносии тоҷик то айнӣ замон пажӯҳиши амиқи худро ба даст наовардааст, хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

4. Як қисми асосии калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ чуноне ки қайд намудем, вожаҳое

маҳсуб меёбанд, ки дар эҷодиёти классикони тоҷик ва олмонӣ корбаст гаштаанд. Мавриди истифода қарор додани ин гунаи вожаву истилоҳот аз таркиби забонҳои муқоисашаванда, возеҳу равшан кардани маънои лексикӣ ва сохту таркиби грамматикӣ онҳо, дар зидгузорӣ ва муқоиса бо фарҳангҳо, луғатномаҳо, қобусномаҳо ва сарчашмаҳои илмиву эҷодиёти шоиру нависандагони классикӣ тоҷику олмонӣ муайян кардани баъзе дигаргуниҳо дар маънӣ ва шакли грамматикӣ луғоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ, ки бо гузашти вақт зимни таъсири қонунҳои дохилии забони тоҷикӣ ва олмонӣ сар задааст, ба як системаи аниқ ворид намудани луғоти ин соҳа дар забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ барои қоршиносони соҳаи забоншиносӣ ва лингвокултурология муҳим буда, инчунин, ба ворисони забон ёрӣ медиҳанд.

5. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бештар аз калимаҳои умумистеъмолӣ ва калимаҳои халқӣ зуҳур намудаанд. Пажӯҳиши ҳамаҷанбаи вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар дохили забонҳои муқоисашаванда ва инчунин, дар лаҳҷаю шеваҳои гуногуни забони тоҷикӣ ва олмонӣ, инчунин, муайян намудани мавқеи корбасти ин навъи вожагон, то андозае имконияти такмили лексикография ва истилоҳотсозии забони меъёрии тоҷикӣ ва олмониро аз ҳисоби элементҳои ягонаи забонҳои мазкур таъмин месозад.

6. Фарқияти услубӣ дар қабатҳои лексикӣ-семантикӣ вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ зиёдтар ба назар мерасад. Аз ин лиҳоз, пажӯҳиши синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо, полисемия ва вариантҳо, ки дар дохили вожагони соҳаи боғдорӣ зиёданд, барои муқаммал намудани ҷиҳатҳои услубии забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ хеле муҳиму зарурӣ маҳсуб меёбад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Ба омӯзишу пажӯҳиши калимаву истилоҳоти соҳавӣ аз нигоҳи

забоншиносии фарҳангӣ муҳаққиқону донишмандон кайҳо диққати худро равона намуда, дар робита ба ин масъала рисолаву мақолаҳои зиёде ба майдони илм овардаанд. Ҳангоми таҳлили мавод, асосан, ба корҳои донишмандоне, ки хусусиятҳои забонӣ, таърихӣ, этнографӣ ва фолклории вожагони соҳаи боғдориро таҳқиқ намудаанд, рӯ овардем. Омӯзишу пажӯҳиши чанбаҳои гуногуни суннатҳои мардумии тоҷик дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX аз ҷониби муҳаққиқони рус оғоз гардида буд. Гарчанде ин асарҳо бештар хусусияти таърихиву этнографӣ дошта бошанд ҳам, аммо барои омӯхтани чанбаҳои забоншиносии мавзуи мазкур асос гузошанд.

Дар ин давра, имконият фароҳам оварда шуд, ки муҳаққиқони рус бо урфу одат ва расму ойини мардуми тоҷик, аз ҷумла, суннату анъанаҳои соҳаи боғдорӣ аз наздик шинос шаванд. Ин буд, ки тоҷикиносии машҳури рус М.С. Андреев асареро таҳти унвони «Тоҷикони водии Хуф» [5, 251], пешкаши аҳли илм намудааст, ки дар он урфу одати боғдорӣ мардуми тоҷикро ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Дар баррасии масъалаҳои мазкур дигар забоншиносон ҳам бетараф набуда, асару мақолаҳои ҷолиби худро пешниҳод намудаанд. Муҳаққиқи дигар А. Зоҳидов дар мақолаи «Оид ба истилоҳоти боғдорӣ ва тоқпарварии тоҷикони Самарқанд» хусусиятҳои лаҳҷавии гурӯҳи калимаҳо ва истилоҳотро дар ғӯйишҳои мардуми Самарқанд нишон додааст [10, 199-203]. Инчунин, масъалаи баромади вожаҳои марбут ба боғдорӣ диққати муҳаққиқону донишмандони ин соҳаро ба худ ҷалб намуда буд. Дар соли 1977 донишманди рус И.М. Оранский мақолаеро таҳти унвони «Оё алоқаи этимологӣ байни калимаи русии «берёза» ва тоҷикии бурс – «арча» вучуд дорад» [15, 138-140]-ро нашр намуда, решаи баромади ин вожаҳоро нишон дода тавонистааст.

Ин гурӯҳи калимаҳо дар гӯйиши мардумони тоҷик низ як қабати махсусро ташкил медиҳанд. Дар монографияи муҳаққиқи тоҷик Р.И. Сангинова бо номи «Лексикаи лаҳҷаи Конибодом», фасли алоҳидае ба таҳлилу таҳқиқи соҳаи боғдорӣ бахшида шудааст [20, 74-81]

Чӣ тавре ки маълум аст, баррасии ин мавзӯ дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ба роҳ монда шудааст. Гурӯҳбандии ин навъи калимаву истилоҳот дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, баррасии он дар доираи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ пурра ба роҳ монда шудааст. Чунончӣ, муҳаққиқи дигари тоҷик Г. Абдуллоева дар мақолаи «Вожаҳои марбут ба соҳаи зироаткорӣ ва боғдорӣ дар лаҳҷаи Қаратоғ» [2, 80- 85] хусусиятҳои хоси ин вожаҳоро дар як гӯйиши муайян нишон дода тавонистааст.

Махсусан, номгӯи дарахтони мевадорро муҳаққиқон С.Р. Хоркашов ва С. Юсупова тавонистаанд, дар мақолаи «Истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи чанубӣ ва чанубу шарқии забони тоҷикӣ» нишон диҳанд [22, 57-60].

Таҳлилу таҳқиқи луғати забони тоҷикӣ аз ҷиҳати забоншиносии фарҳангӣ бештар ҳангоми пажӯҳишу омӯзиши вожаҳои бемуодил дар забонҳои муқоисашаванда сурат гирифтааст, ки дар бобати калимаву истилоҳоти бемуодили соҳаи боғдорӣ низ қайдҳои ишораҳо ба мушоҳида мерасанд. Ин аст, ки профессор М. Нағзибекова калимаҳои бемуодилро дар тарҷумаҳои забони русӣ аз рӯи асарҳои бадеии тоҷикӣ омӯхта [14, 98-102], роҳҳои асосии тарҷумаи онҳоро ба забони русӣ нишон додааст.

Инчунин, профессор Ф. Турсунов дар рисолаи доктории хеш ҳангоми таҳлилу луғати бемуодил дар ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷумавӣ (аз рӯи маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) ба лексикаи миллии мардуми

точик [21, 92-109], диққати махсус дода, онҳоро ҳамчун калимаҳои бемуодил баррасӣ кардааст, воситаҳои интиқоли онҳоро бо забони англисӣ бозгӯ намудааст.

Дар мақолаи муҳаққиқи дигари тоҷик Д. Шарифова хангоми таҳлили реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон бештар ба калимаҳои бемуодили забони тоҷикӣ диққати махсус дода шуда, [23, 110-113] роҷеъ ба лексикаи соҳаи боғдорӣ низ маълумотҳо оварда шудаанд. Инчунин, хусусиятҳои ҳар яке аз ин калимаҳо муайян карда шудааст.

Муҳаққиқи дигари тоҷик З. Самиев дар мақолаи «Дараҷаи омӯзиши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» [19, 131-135] роҷеъ ба хусусиятҳои хоси забони тоҷикӣ ва олмонӣ назари худро баён кардааст.

Чанбаҳои забоншиносии фарҳангии ин гурӯҳи калимаҳо дар мақолаи Г.У. Ахмедова «Инъикоси арзишҳои миллӣ-фарҳангии мардуми олмонӣ» (дар асоси маводди зарбулмасалу мақолҳои олмонӣ) дар зарбулмасалу мақолҳое, ки аксарияти онҳо дар асоси калимаҳои соҳаи боғдорӣ ба зухур омадаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд [6, 121-126].

Пажӯҳиши вожагони соҳаи боғдорӣ ва хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии онҳо дар забоншиносии тоҷик дар асоси гӯйишҳо ва асарҳои муайян сурат гирифтааст. Муҳаққиқи номи рустаниҳо дар лаҳҷаи ноҳияи Айнӣ М. Гулова диққати худро ба пажӯҳиши ном ва истилоҳоти дарахтони мевадор равона сохтааст, дар робита бо ин масъала мақолаеро бо номи «Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» [8, 229-231] ва диссертатсияеро таҳти унвони «Номи рустаниҳо дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ: чанбаҳои луғавӣ- маъноӣ ва сохторӣ» [9, 180] рӯйи варақ овардааст.

Муҳаққиқи вожағони соҳаи маишии лаҳҷаҳои водии Ҳисор Г.З. Абдуллоева дар мақолаи худ – «Ҷанбаҳои этнолингвистикии луғати соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор» [4, 32-37] бештар ба калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорие, ки дар асоси урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми тоҷик ба зухур омадаанд, диққати махсус додааст.

Инчунин, асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Аз Ориён то Сомониён» [17, 98; 18, 33] ва «Забони миллат – ҳастии миллат» ҳамчун заминаи методологӣ таҳқиқоти мо қарор гирифтаанд [16, 5, 6, 7].

Таҳқиқоти аввалини таърихӣ этнографияи вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар вобастагӣ бо суннату анъанаҳои мардуми тоҷик, аз тарафи олимоне чун Worresch Anton [36, 93-98], J.Töpfer [34.119-120], Stanislaus Basiorek [32, 115-120], E. Seib [31, 145-178], Gräfe Iris Barbara, [27, 146], Weber-Kellermen [35, 150], Segalen Martine [30, 17-29], Stökl Ernst [33, 153-170], Marius Reiser [28, 451-463], Stökl Alexander Demandt [24, 1-18], Elena Schischkina [29, 320] ва дигарон ба сомон расонида шудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзуҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи мавзуи илмӣ кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва тарҷуманшиносӣ» иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи таҳқиқоти мазкурро таҳлили луғавӣ-маъноии вожағони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вобаста ба ҳадафи таҳқиқ вазифаҳои онро ба таври зерин метавон номбар кард:

- чамъ намудан ва ба як системаи муайян дохил намудани вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;

- ошкор намудани ҷиҳатҳои фарқкунандаи калимаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ:

- тақсимбандии вожаҳои аслии забон ва вожаҳои иқтибосии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;

- ошкор намудани манбаъҳои пайдоишу рушди вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;

- пажӯҳиши асосҳои лингвофарҳангии вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;

- таснифоти семантикии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;

- таҳқиқи қабатҳои луғавӣ-маъноии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар иртибот бо ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии онҳо.

Объекти таҳқиқро калимаву истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо ташкил медиҳанд.

Мавзӯ (предмет)-и таҳқиқро таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори илмӣ доир ба забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, махсусан, доир ба вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ ташкил намудаанд. Ин ҷиҳати корро ба назар гирифта, дар диссертатсияи мазкур аз асару мақолаҳои олимони дар мисоли Л.К. Муллағалиева, А.М. Искоз, И. Москальская, Н.А. Крупнова, Н.А. Фирғалиева, Ж.К. Конақбаева, Л.Б. Молнова, С. Р. Хорқашов, С. Юсупова, Е.В. Бабаева, Ф.К. Баротов, М.Т. Бобоева, О. Қосимов, Н.Х. Мачидова, Ф.М. Турсунов, С.

Матробиён, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г.З. Абдуллоева, Г.У. Ахмедова, Г.Ф. Саъдиева, Ф.Б. Орипова, Д.М. Аззизода, М. Султонзода, Ф.Ҳ. Арабзода, Лузинаи Зафардухт, М.Н. Гулова ва дигарон ҳамчун асосҳои назариявӣ ва методологӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар диссертатсия аввалин маротиба ҷанбаҳои лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мавриди таҳқиқи монографии илмӣ қарор гирифтанд.

Дар диссертатсия, инчунин, бори нахуст дар бораи лексикаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар қиёс ақоиди нав пешниҳод шудаанд, ки то ҳол, аз мадди назари донишмандон дур мондаанд. Бори аввал тафовут ва якрангӣ дар шакл, маъно, сохт ва хусусиятҳои лексикиву дастурии ин навъи вожагон муайян карда шудаанд. Аввалин маротиба калимаҳои синонимӣ, антонимӣ, омонимӣ ва сермаъно дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Вижагиҳои луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, ки дорои хусусиятҳои лингвофарҳангианд, муайян карда шуданд.

2. Собит карда шуд, ки чи тавр аксарияти калимаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз давраҳои аввали рушди ин забонҳо маншаъ мегиранд. Муайян кардани шабоҳат ва умумияти онҳо дар асоси мисолҳои мушаххас аз осори назмиву насрии адибони классикии тоҷик ва олмонизабон амалӣ карда шудаанд.

3. Хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи зарбулмасалу мақолҳо, ибораҳои халқӣ ва боварҳое, ки дар робита бо калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ ташаккул ёфтаанд, дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муайян карда шудаанд.

4. Тасдиқ гардид, ки тафовут дар ташакулёбии синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо ва калимаҳои сермаъноӣ соҳаи боғдорӣ дар забонҳои муқоисасаванда ба мушоҳида мерасанд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои пажӯҳиш дар таҳлилу таҳқиқи минбаъдаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳи таҳқиқи назариявӣ ва ҷамъбасти илмӣ, ки ин масъала дар забоншиносии фарҳангӣ то айни замон, ба сомон расонида нашудааст, аз ҷиҳати илмӣ ба мутахассисон метавонад, кумак расонад. Дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ калимаву истилоҳоте ба мушоҳида мерасанд, ки решаи онҳо ба давраҳои аввали ташаккулу таҳаввули забони тоҷикӣ ва олмонӣ рафта мерасанд. Аз ин лиҳоз, ошкор намудани таърихи баромади онҳо дар мавриди муайян намудани як қатор масоили дастурӣ-таърихӣ аҳаммияти калонро касб карда метавонад.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки тавассути гурӯҳбанди намудани вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ таркиби луғавии ин забонҳо мукамалтар мегарданд. Инчунин, пайдо намудани синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо ва калимаҳои сермаъноӣ соҳаи боғдорӣ барои рушду такомули қисмати лексикологияи ин забонҳо метавонад мусоидат намояд. Таҳқиқоти мазкур, инчунин, барои ҳалли мушкилоти тарҷумаи вожагони соҳаи боғдорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ метавонад, ёрӣ

расонад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад дар таълими назарияи забон, лексикология ва забоншиносии фарҳангӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти умумӣ, мавриди истифода қарор гиранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимодноқӣ ва боварибахш будани натиҷаҳои илмии дар диссертатсия бадастомада бо заминаи омӯзиши ҳамачонибаи шумораи зиёди манбаъҳои илмӣ, истифода аз маҷмуи методҳои умумиилмиву соҳавӣ ва далелҳои аз калимаву истилоҳоти соҳаи боғдории забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷамъоваришуда муайян мегардад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангии лексикаи соҳаи боғдорӣ аз рӯи маводди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бахшида шудааст. Бинобар ин диссертатсия ба ихтисоси илмии 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дарачаи илмӣ дар тадқиқ. Масъалаҳои асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда якҷоя бо роҳбари илмӣ тарҳрезӣ шуда, муаллифи диссертатсия дар асоси забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мустақилона мавриди омӯзиши ҳамачониба қарор дода, натиҷаҳои асосии таҳқиқро дар диссертатсия ва мақолаҳои, ки аз ҷониби муаллиф ба таъб расидаанд, инъикос намудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои диссертатсия дар шакли маърузаву гузоришҳои докталаби дарачаи илмӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, аз қабилӣ конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат – бақои миллат» (Душанбе,

5-уми октябри соли 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии» (Душанбе, 11-уми март 2023), конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» (Душанбе, 28-уми ноябри 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ- амалӣ дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» (Душанбе, 25-уми январи 2024), конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмдҳои нав» (Душанбе, 5-уми октябри 2024), конференсияи байналмилалии «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир» (Душанбе, 24-уми октябри 2024), «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ, назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ» (Душанбе, 24-уми декабри 2024), конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Душанбе, 24-уми феввали 2025) ва конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии «Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарқу Ғарб» (Душанбе, 23-юми декабри 2025) ба таъб расидаанд, инъикос гардидааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи муштараки кафедраҳои забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷума ва забонҳои романӣ-германи Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратҷаласаи № 6/1 аз 16.01.2026) ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои бадастомада заҳмати чандинсолаи муҳаққиқ буда, аз рӯи мавзуи диссертатсия понздаҳ мақола, аз ҷумла, шаш мақола

дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чоп расидаанд ва рӯйхати онҳо дар охири қор оварда шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат аст.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима муҳимияти мавзӯ баён шуда, дараҷаи омӯзиши мавзӯ муайян гардидааст, инчунин, мақсаду вазифаҳо ва навоари таҳқиқот, арзиши назариявӣ амалӣ, методу усулҳои таҳқиқ нишон дода шуда, масоиле, ки ба ҳимоя пешниҳод мешавад, мушаххас гардидааст.

Боби якуми рисола «Омӯзиши назариявии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» унвон дошта, аз чор зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум, ки **«Омӯзиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ»** роҷеъ ба омӯзиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ сухан рӯйи варақ оварда шудааст, зикр гардидааст, ки забон яке аз арзишҳои асосии миллат ба ҳисоб рафта, рушду такомули миллат бо забон иртиботи ногусастанӣ дорад. Танҳо забон метавонад оид ба миллат, таърихи он, расму русум, суннату анъана, урфу одат маълумотҳои зиёдеро дар худ нигоҳ дошта, бе ягон тағйирот онро аз насл ба насл интиқол диҳад.

Дар ин зербоб оварда шудааст, ки омӯзиши масъалаҳои лингвокултурологиро муҳаққиқони тоҷик дар таҷриба ба пажӯҳишҳои олимони хориҷиву рус ба роҳ мондаанд. Тибқи ғояи олими олмонӣ В. Хумболдт «забон оламест, ки дар байни олами ҳодисаҳои беруна ва олами ботинии инсон ҷойгир аст» ва ӯ ишора ба масъалаҳои лингвокултурологӣ кардааст, яъне олами беруна гуфта, ин донишманди бузург он нуктаеро дар назар дошт, ки бе ҳеч монеа ба забони инсон метавонад таъсирашро расонад. Таърифҳо роҷеъ ба илми

лингвокултурология хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, аз ҷумла, В.В. Воробёв чунин менигорад: «Лингвокултурология (илм доир ба робитаи забон ва фарҳанг) ҳамчун як шоҳаи илми забоншиносӣ, пеш аз ҳама, хусусиятҳо ва робитаи фарҳанг ва забонро, ки дар якҷоягӣ майдони маъноиро ташкил медиҳанд, тасниф менамояд» [7, 332].

Ҳамин тариқ, гарчанде ки омӯзиши масъалаҳои лингвокултурологӣ аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ пурра ба роҳ монда шуда бошад ҳам, вале аксарияти ҷанбаҳои он то айни замон, аз мадди назари муҳаққиқон дур мондааст.

Дар зербоби дуюм «Омӯзиши назариявии вожағони марбут ба дарахтони мевадор» оварда шудааст, ки вобаста ба шуғли боғдорӣ дар забон калимаву истилоҳоти зиёд пайдо шуда, ҳар яке аз онҳо дар забон мавқеи муайяноро ишғол намуда, тавассути забон аз насл ба насл интиқол меёбанд, ки инро дигар донишмандон низ ҷонибдорӣ намудаанд. Рочеъ ба масъалаи аз насл ба насл интиқол ёфтани калимаву истилоҳот Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон чунин нигоштааст: «Забон муҳимтарин унсури бақои миллат буда, оини рӯзгори гузаштаву ҳозира ва маҷмуи тафаккуру андешаи халқ ба ҳисоб меравад ва яке аз арзишмандтарин сарчашмаҳои мероси гузаштагон барои наслҳои оянда арзёбӣ мегардад» [16, 431].

Гарчанде вожағони соҳаи боғдорӣ дар аксарияти ҳолатҳо тасвири забонии ҷаҳони мардумонро нишон дода тавонанд ҳам, аммо дар аксарияти ҳолатҳо дар ин гурӯҳи мафҳумҳо умумият назаррасанд. Масалан, мақоли “*ангура хуру богаширо напурс*” танҳо ҳоси мардуди тоҷик бошад ҳам, аммо зарбулмасали “*ангур аз ангур ранг мегирад*” муодилаш дар забони русӣ дар шакли “*яблоко от яблони недалеко падает*” ва забони олмонӣ “*Der Apfel fällt nicht weit von Apfelbaum*” арзи вучуд доранд. Вожағони ифодакунандаи

номи дарахтони мевадор бештар дар забони тоҷикӣ дар доираи лаҳҷаву шеваҳо мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор гирифтаанд. Ин аст, ки дар баррасии масъалаи лексикаи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ забоншиносони тоҷик аз қабилӣ Ғ. Ҷӯраев, М. Маҳмудов, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова ва Г. Абдуллоева ба калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони мевадор тавачҷуҳи хосса зоҳир намудаанд. Дар забони олмонӣ, низ ин гурӯҳи калимаҳо серистеъмом буда, адибони олмонизабон онро дар эҷодиёташон хеле зиёд қорбаст намудаанд. Аз ҷумла: «An die Früchte unserer Garten rühren schön die schweren Schatten. Сояҳои вазнин ба меваҳои боғи мо зебо мерасанд» [46, 114].

Ҳамин тариқ, гарчанде ки омӯзиши вожагони марбут ба дарахтони мевадор аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ пурра ба роҳ монда шуда бошад ҳам, вале аксарияти ҷанбаҳои он, махсусан, баррасии масъалаҳои муқоисаи ин гурӯҳи вожаҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ то айни замон, аз мадди назари муҳаққиқон то андозае дур мондаанд.

Дар зербоби сеюм «**Омӯзиши назариявии вожагони марбут ба дарахтони бемева**» исбот карда шудааст, ки аксарияти калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ аз давраҳои аввали рушди забонамон маншаъ мегиранд, ки истифодаи онҳо дар ашъори пурғановати шоиру нависандагон аз ин далолат менамоянд.

Дар ин зербоб, инчунин, оварда шудааст, ки вобаста ба шуғли боғдорӣ якҷанд анъанае миёни мардуми тоҷик вучуд дорад. Ва дар китоби пурарзиши Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён» дар атрофи ин масъала ҷунин андешаронӣ шудааст: «...Дар айни нашъунамо ё ҳосил гуноҳ донишҷӯи буридани шоҳи дарахт... дар ҳар хонадони миллати фарҳангдӯсти хирадмандпарвари тоҷик ошён дорад» [17, 53].

Дар ин зербоб, инчунин, ошкор карда шудааст, ки вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтони бемева сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур рафта натавонанд. Масалан, вожаи «чолок» муодили вожаи «*арҷаи сабз/ бурс*» ба ҳисоб меравад, аз сабаби ба мӯйи духтарон монанд будани баргҳои он ин калима ба зуҳур омадааст.

Аксарияти ин калимаҳо дар нутқи гуфтугӯйии олмониҳо чигунае, ки бошад дар луғатҳо низ, махсусан, дар луғати «*Das neuste Deutsch-Rusische Rusisch-Deutsche Wörterbuch*» айнан дар ҳамин шакл оварда шудаанд: «*die Fichte, die Tanne*» [41, 161, 416]. Мавҷудияти зарбулмасалу мақолҳо дар забони олмонӣ роҷеъ ба доираи интишори васеъ доштани ин гурӯҳ калимаҳо шаҳодат медиҳад. Мисол: *Der Raupe wegen muss man den Baum nicht umlegen* – ба хотири кирмак дарахт буридан лозим нест; *Den Baum erkennt man an den Früchten* – дарахтро аз рӯйи мевааш мешиносанд; *Man ehrt den Baum des Schattens wegen* – дарахтро барои сояаш иззату эҳтиром мекунанд.

Ҳамин тариқ, дарахтони бемева калимаву истилоҳоти зиёдеро дар бар гирифта, мавриди омӯзишу пажӯҳиши муҳаққиқон қарор гирифтаанд.

Зербоби чоруми боби якум, «**Омӯзиши назариявии номгузории гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ**» унвон дошта, дар он фикру андешаи муҳаққиқону донишмандон роҷеъ ба номгузории гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ оварда шудаанд.

Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки бештари ҳолатҳо вожаи «гул» дар забони тоҷикӣ ба маънои аслии худ корбаст мешавад, ки дар осори пурғановати ниёгонамон низ ба ин маъно омадани он хеле зиёд ба мушоҳида мерасад, ба мисли:

«Зи оби чашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,
Надонам то чӣ гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо» [40,
281].

Дар ин зерфасл, зикр гардидааст, ки омӯзишу пажӯҳиши калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ба назар мерасанд. Инчунин, аксарияти олимону донишмандон вожаи “гул”-ро ҳамчун консепт баррасӣ намуда, мақоми ин вожаро дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон муайян сохтаанд. Вобаста ба ин тасвири концептуалии ҷаҳон низ донишмандон фикру андешаҳои ҷолиб баён намудаанд. Дар забоншиносӣ таҳлили муқоисавии консепти гул дар таносуби забону шуур, забону фарҳанг, забону ҳувият ва амсоли инҳо омӯхта мешаванд.

Ҳамин тариқ, омӯзишу пажӯҳиши вожаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забони тоҷикӣ аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик ва олмонӣ ба мушоҳида мерасанд.

Боби дуҷуми диссертатсия, ки **«Таснифоти мавзуии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ»** унвон дорад, ба гурӯҳбандии номгӯии боғҳо, дарахтони мевадор, дарахтони бемева ва номгӯии гулҳо аз нигоҳи маънӣ равона гардидааст. Дар рисола онҳо чунин гурӯҳбандӣ шудаанд:

Зербоби якуми боби дуюм **«Номгӯии боғҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ»** номгузорӣ карда шуда, дар он номи боғҳо гурӯҳбандӣ гардидаанд.

Дар забони тоҷикӣ тавассути калимаи “боғ” вожаҳои зиёде ташаккул ёфтаанд ба мисли *боғбонӣ*, *боғдор*, *боғистон*, *боғкӯчӣ*, *боғкӯча*, *боғмонанд*, *гулбоғ* ва ғайра. Вожаҳои «боғи насим ва боғи назир» [39, 32] низ тавассути вожаи “боғ” ба зӯҳур омадаанд.

Дар фарҳангҳои тоҷикӣ тавассути калимаи «боғ» ташакулёбии вожаҳои аз рӯии маънӣ гуногун ба мушоҳида

мерасанд. Ба мисли: “боғ” маъруф аст, ки ба арабӣ ҳадиқа гӯянд; ва киноя аз дунё ва рӯзгор ҳам ҳаст.

Дар аксарияти луғатномаҳо, махсусан, дар луғати «Das neueste Deutsch-Russische Russisch-Deutsche Wörterbuch» чунин зикр гардидааст: «Дар забони олмонӣ калимаи “боғ” дар шакли «Der Garten» арзи вучуд дошта, тавассути он калимаҳои «*die Gartenanlage* (гулгашт), *der Gartenbau* (боғдорӣ), *das Gartenhaus* (хонае, ки ба боғ мебарояд) *die Gartenlaube* (айвонча)» ташаккул ёфтаанд [41, 177].

Ҳангоми таҳлили мавод мушоҳида намудем, ки дарахтони нодири ороишӣ аз хориҷи кишвар оварда шудаанд, аз ин лиҳоз, номҳои онҳо низ бетағйир ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз он забонҳо ворид гардидаанд.

Зербоби дуҷуми боби дуҷум «**Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**» унвон дошта, хусусият ва умумияти онҳо нишон дода шуда, чунин гурӯҳбандӣ карда шудаанд:

а) номи навъҳои дарахтони себ: *Carola Apfelbaum* (дарахти себи карола), *Holsteiner Cox Apfelbaum* (дарахти себи голштейн кокс). *Идае аз ин номҳо дар сарчашмаҳои илмӣ зикр гардидаанд. Аз ҷумла: «Pinova Apfelbaum* (дарахти себи пинова), *Pilot Apfelbaum* (дарахти себи пилот), *Rebella Apfelbaum* (дарахти себи исёнгар), *Renewa Apfelbaum* (дарахти себи навкарда) ва ғайра» [25, 192].

б) номи навъҳои токи ангур: *токи ангури нимранг, токи ангури чумургонӣ, токи ангури зангбанд, токи ангури ҳусайнӣ, токи ангури акрамхӯчағӣ, токи ангури абдуллоӣ, токи ангури чашми Юсуф* ва ғайра.

Тамоми номҳои дарахтони мевадиханда дар забони олмонӣ бо калимаи *Baum* (дарахт) ба анҷом мерасанд ва артикли чинси мардона *der* мегиранд. Дар ҷадвал якҷандтои онҳо оварда шудааст:

Ҷадвали 1. Хусусияти фарқкунандаи ҷинсияти дарахтон дар забони олмонӣ

Ҷинси мардона	Ҷинси занона	Ҷинси миёна
Der Dattelbaum – дарахти хурмо	Die Dattel – хурмо	
Die Maulbeerebaum –дарахти тут	Die Maulbeere –тут	
Der Pfirsichbaum – дарахти шафтолу		

Тавассути диаграмма исбот гардидааст, ки номгӯи дарахтони мевадор дар забони тоҷикӣ 168 адад ва дар забони олмонӣ 110 ададро ташкил медиҳанд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм «**Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**» ин гурӯҳи калимаҳо мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифта, аз рӯи мазмун тақсимбандӣ карда шудаанд:

а) номгӯи дарахтони сӯзанбарг: чилбанд, чилбугум, садабурс, падабурс, бурси хорак, чинибурс ва ғайра.

Решаи иддае аз ин калимаву истилоҳот ба давраҳои аввали рушди забони тоҷикӣ рафта мерасанд, ки

мавҷудияти онҳо дар луғати «Чароғи ҳидоят» аз он далолат медиҳанд. Аз ҷумла: «сарв, сияҳсарв» [39, 136].

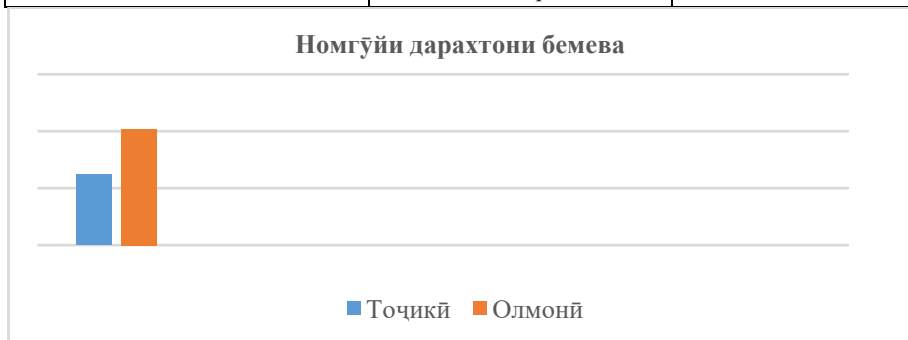
б) **номгӯи дарахтони бед:** беда курашакл, беда ракета, беда сферикӣ, беда моҳӣ, беда карлик ва ғайра.

в) **номи дарахтони чанор дар забони олмонӣ:** Дар забони олмонӣ теъдоди зиёди калимаҳое, ки мафҳумҳои чанорро ифода мекунанд, дар луғатҳо оварда шудаанд. Аз ҷумла: «*die Platane* – чанор, *die Keps Platane* – чанори кеп, *die Platanus Lindeniana* – чанори линдениана, *die Mexikanische Platane* – чанори мексикой, *die Amerikanische Platane* – чанори амрикой, *die Morgenlaendische Platane* – чанори шарқӣ, *die Kalifornische Platane* – чанори калифорниягӣ, *die Arizona Platane* – чанори аризонӣ ва ғайра» [44, 150].

Аз 96 номгӯи дарахтони бемева 94 номгӯӣ ба ҷинси занона ва 2 номгӯӣ ба ҷинси мардона мансуб мебошанд.

Ҷадвали 2. Гурӯҳбандии дарахтони бемева аз рӯи ҷинсият:

Ҷинси мардона	Ҷинси занона	Ҷинси миёна
Der Nordmanntannebaum – дарахти арчаи нордман	Die Fichte, die Tanne – арча	
Der Pazifische Edeltannebaum – дарахти арчаи нукрагии укёнуси Ором,	Die Blaufichte – арчаи кабуд	
	Die Weide – дарахти бед	

Ҳамин тавр, номгӯи дарахтони бемева дар забони тоҷикӣ 42 адад ва дар забони олмонӣ 96 ададро ташкил медиҳанд.

Зербоби чоруми боби дуюм «**Калимаҳои ифодагари номи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**» номгузори карда шуда, дар он калимаҳои ифодакунандаи номгӯи гулҳо тақсимбандӣ карда шудаанд:

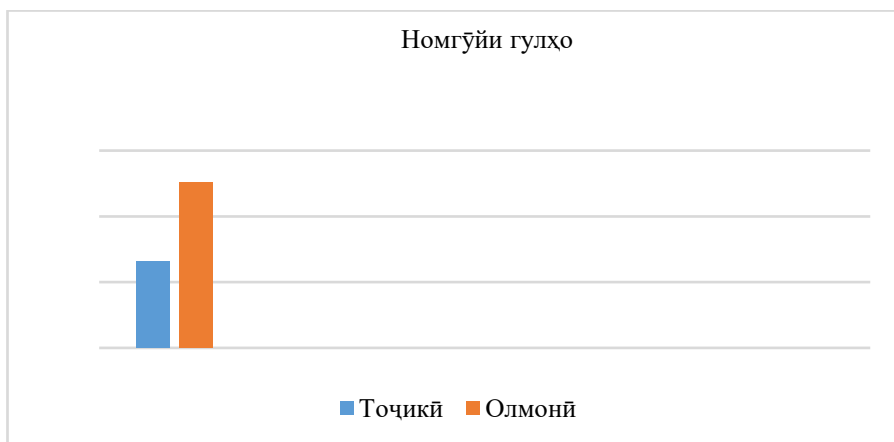
а) номгӯи гулҳои хӯшбӯӣ дар забони тоҷикӣ: гули садбарг, гули нарғис, гули ёсуман ва ғайра.

б) номгӯи гулҳои бегона - Das Unkraut: Die Ackerwinde – гули печак, die Brennessel гули газна ва ғайра.

Инчунин, дар ин зербоб номгӯи гулҳо аз рӯи чинсиат ба таври зерин ба роҳ монда шудааст:

Ҷадвали 3. Гурӯҳбандии номгӯи гулҳо аз рӯи чинсиат:

Чинси мардона	Чинси занона	Чинси миёна
Der Baerenklau -- гули чанголи хирс	Die Ackerwinde, Winde – гули печак	Das Alpenveilchen – бунафшаи чаманӣ
Der Felsphlox – гули довудӣ	Die Anemone – гули шақоқиқ	Das Edelweiss – гули шерчангол
Der Ginster – говусгул	Die Alpenrose – садбарги даштӣ	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул
	Bie Aurikel – гули примула	

Номгӯи гулҳо дар забони олмонӣ назар ба забони тоҷикӣ бештар мебошанд.

Инчунин, дар забони олмонӣ номи гулҳо ба чинсҳо чудо мешаванд, ки тибқи қадвали 3-юмини замимаи қор, оварда шудааст, ки 65 номгӯи гул ба чинси занона, 23 номгӯи гул ба чинси миёна ва 28 номгӯи гулҳо ба чинси мардона марбут мебошанд. Дар умум, дар забони тоҷикӣ 66 номгӯи гулҳо ва дар забони олмонӣ 116 номгӯи гулҳо муайян карда шуданд.

Дар боби сеюми диссертатсия **«Қабатҳои лексикӣ-семантикӣи вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ»** калимаҳои синонимӣ, антонимӣ, омонимӣ ва калимаҳои сермаъно соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шудаанд.

Дар зербоби якум, ки **«Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ»** номгузорӣ шудааст, роҳҳои синонимшавии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муайян гардидаанд. Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки дар луғоти соҳаи боғдорӣ ба мисли дигар соҳаҳо синонимҳои зиёде ба назар мерасанд, масалан дар забони тоҷикӣ дар мавриди шинондани дарахт калимаҳои *дарахт, ниҳол, чӯбак, кунда* мавриди истифода қарор мегиранд, гарчанде маънову мухтавои ҳар яке аз ин калимаҳо гуногун бошанд ҳам, аммо дар мавридҳои зарурӣ яке дигареро иваз карда метавонанд. Дар забони тоҷикӣ зери мафҳуми ниҳол бештар дарахтеро, ки ҳоло ба мева қардан сар накардааст, ба мушоҳида гирифта мумкин аст.

Гарчанде омӯзиши ҷанбаҳои ҳаматарафаи синонимҳо дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида расанд ҳам, вале муқоисаи синонимҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ ба назар намерасанд. Муқоисаи синонимҳои забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ дар диссертатсияи Л. Зафардухт ба мушоҳида мерасад. Муҳаққиқ

дар ин маврид чунин нигоштааст: «Синонимҳои ифодакунандаи урфу одат ва чашну маросимҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ин мавзӯро то кунун мавриди тадқиқ ва таҳқиқи ҷиддӣ қарор нагирифтаанд» [11, 127].

Синонимҳои калимаи «боғ» дар забони тоҷикӣ вожаҳои *чаман, гулистон, фирдавс* ва *равза* ба ҳисоб мераванд. Дар забони олмонӣ мувофиқи луғати Duden «Das Synonymwörterbuch» синонимҳои калимаи «*боғ – der Garten*» вожаи «*Grünfläche – кабудизор*» ба ҳисоб рафта, инчунин, вожаҳои «*grünanlage – майдонҳои сабз, Park(anlage) – боғ* бо ин вожа силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд» [42, 420].

Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки вожаҳои синонимӣ дар луғоти ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ хеле зиёд ба мушоҳида расида, ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ шудаанд:

1. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор:

Калимаҳои *дарахти санҷид, дарахти ҷигда* дар ифодаи мафҳуми *дарахти уннабӣ* дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд. Дар диссертатсия калимаҳои синонимие, ки дар ифодаи мафҳумҳои “*дарахти зардолу*” дар забони олмонӣ қорбаст мешаванд, бештар диққати муҳаққиқро ба худ ҷалб намудаанд, аз қабилӣ: *Die Marille, die Frühe Rosenmarille; die Grosse Frühprikose* ва ғайра.

2. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева:

Вожаҳои *арча, сӯзанбарг, ҳамешасабз, чолак* ва *ёлка* дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд.

Дар ин фасл ошкор карда шудааст, ки дар забони олмонӣ низ синонимҳои зиёди калимаи *арча* ба назар мерасанд, ки ҷумлаҳои пайдо намуда, ки дар онҳо синонимҳои *арча* оварда шудаанд, далели ин гуфтаҳои онд. Мисол: *Die Nadeln eines Nadelbaums sind sehr kleine Blätter* – Баргҳои дарахти сӯзанбарг хеле хурд мебошанд. *Einer der grosste Nadelbaume im Park ist eine Fichte* – Калонтарин дарахти сӯзанбарг дар боғ

мавучуд аст. *Es gibt viele Tannen in diesem Wald* – Дар ин чангал дарахтони арча бисёранд.

3. Синонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо:

Дар ин зербоб бо таҳлилҳо собит гаштааст, ки аслан, синонимҳои калимаи «гул» дар забони тоҷикӣ зиёданд, ки дар луғатҳо низ дарҷ гардидаанд: «Гул – ғунча ё муғчаи вошудаи гиёҳхон ва дарахтон, шукуфаи кушода, баргҳои рангини бо ҳам пайваста» [40, 281].

Мувофиқи «*Das Synonymwörterbuch*» синонимҳои «*die Blume*» калимаҳои зерин маҳсуб меёбанд: «*Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze, Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett, Duft, Bierschaum, Schaum*» [42, 315].

Ҳамин тавр, дар забонҳои муқоисашаванда мавқеи калимаҳои синонимӣ бағоят калон аст.

Зербоби дуҷуми боби сеюми рисола «**Антонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**» номгузорӣ шуда, дар он калимаҳои антонимии ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шудаанд.

Дар ин зербоб зикр гардидааст, ки ба масъалаи муқоисаи антонимҳо, махсусан, антонимҳои забони олмонӣ бештар олимони рус диққати хосса додаанд. Муқоисаи антонимҳои забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, ки хусусияти лингвофарҳангиро зоҳир менамоянд, дар муқоисаи антонимҳои ифодакунандаи ҷашну маросим ва урфу одати тоҷикон ва олмониҳо, ки аз ҷониби Лузинаи Зафардухт навишта шудааст, ба мушоҳида расид. Дар ин маврид муаллиф нигоштааст: «Антонимия дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ на танҳо тавассути вожаю ибораҳо ифода меёбад, маънои антонимиҳо чумлаҳо низ дода метавонанд» [12, 20].

Антонимҳо дар ин зербоб чунин гурӯҳбандӣ шудаанд:

1. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор:
дарахти бодомии ширинак der Süßmandelbaum – *дарахти бодомии талхак der Bittermandelbaum; токи ангури сиёҳак die*

schwarze Traube – токи ангури сафедак *die weiße Traube* ва ғайра. Гарчанде дар ифодаи номи дарахтони мевадор ва бемева ранги сиёҳ хусусияти мусбӣ касб карда бошад ҳам, вале дар забони тоҷикӣ ибораҳое бо ин калима ба мушоҳида мерасанд, ки сирф хусусияти манфиро касб намуда, дар луғатҳо низ зикр гардидаанд. Аз ҷумла: «сиёҳӣ задан – худнамоӣ кардан; сиёҳӣ кардан – хирагӣ кардан; сиёҳии лашкар – иборат аз мардумест, ки барои намудани касрати сипоҳ ба қор ояд» [39, 134-135].

2. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева: *zarbed die gelbe Weide* – *сабзбед die grüne Weide*; *беди баланд die hohe Weide* – *беди паст die niedrige Weide* ва ғайра. Маълум гашт, ки дар ташаккули ин антонимҳо номи рангҳо низ нақши муҳимро бозидаанд. Гарчанде калимаи сабз дар забони тоҷикӣ дар шаклҳои “пистоқӣ” ва “заминӣ” маъмул бошад ҳам, вале дар луғати «Чароғи ҳидоят» ба ин маънӣ калимаи «чаманӣ – ранги сабз» оварда шудааст [39, 79].

3. Антонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо:

Дар ин бахш калимаҳое, ки ҳамчун тазод мафҳумҳои гулҳоро ифода менамоянд дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ оварда шудаанд, ки ҷунинанд: *гули тару тоза die frische Blume* – *гули нажмурда die verblühte Blume*; *гули береша eine Blume ohne Wurzel* – *гули бареша eine Blume mit Wurzel* ва ғайра.

Ҳамин тавр, калимаҳои антонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳҳои гуногун пайдо шуда, таркиби луғавии ин забонҳоро хеле мукамалтар гардониданд. Аз сабаби он ки баъзе номгӯи дарахтон хусусияти милли дорад, муодилҳои баъзе аз ин наъви антонимҳо дар забони олмонӣ ба назар намерасанд.

Зербоби сеюми боби сеюм «**Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**» номгузорӣ карда шуда, дар омонимҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ ба риштаи таҳқиқ қашида шудаанд.

Омонимшавии ин гурӯҳи калимаҳо ба таври зерин муайян карда шудаанд:

1. Аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно: *бед* (шакли гуфтугӯӣи феъли биёед), *бед* (дарахти бед) ва ғайра.

Дар забони олмонӣ: *der Kiefer* – чоғ, *die Kiefer* – санавбар, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ ва ғайра.

2. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ: *аштақ* (навъи зардолу), *аштақ* (чизҳои нодаркор) ва ғайра. Вожаи «аштақ» ба маънои «навъи зардолу» дар забони тоҷикӣ реалия маҳсуб меёбад. Ба андешаи Д.М. Шарифова «реалияҳо дар забон объекти тадқиқоти хос ва ҳамзамон серпахлуро меноманд, ки аз ҷониби намояндагони илмҳои гуногуни забоншиносӣ, ба мисли тарҷумашиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, забоншиносии муқоисавӣ омӯхта мешаванд» [23, 110].

Дар зербоби чоруми рисола «**Калимаҳои сермаъноии соҳаи боғдорӣ**» калимаҳои сермаъноии соҳаи боғдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба риштаи таҳқиқ қашидаву чунин гурӯҳбандӣ шудаанд:

1. Сермаъноии мафҳумҳое, ки ба соҳаи боғдорӣ марбутанд. Дар диссертатсия қайд карда шудааст, ки сермаъноии калимаҳо яке аз роҳҳои муҳими ташаккули забони адабӣ ва шеваю лаҳҷаҳои он ба ҳисоб меравад. Иддае аз муҳаққиқон бар он андешаанд, ки «сермаъноии калимаҳоро муайян намудан дар забоншиносии тоҷик яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад, зеро дар аксар ҳолатҳо ин гурӯҳи вожаҳоро бо калимаҳои омонимӣ омехта менамоянд» [11, 161]. Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли тоҷикӣ вожаи реша сермаъно буда, ба маънои аслии худ дар шакли «*die Wurzel* – *решаи дарахт*», ба маънои «*решаи дандон* – *die Zahnwurzel*», «*решаи математикӣ* – *die Wurzel*» ва ба маънои «*решаи калима* – *der Stamm*» корбаст мешавад.

Дар забони олмонӣ тавассути решаи “*дарахт*” ташаккулёбии калимаҳои зиёде ба назар расида, на дар ҳамаи калимаҳо он ҳифз гардидааст. Аз ҷумла: «*der Holzfäller – дарахтбур, die Abholzung – дарахтбурӣ, der Hain – дарахтзор, der Baumpfleger – дарахтшинонӣ, die Person einen Baum pflanzen – дарахтшинон* ва ғайра» [45, 326].

Дар ин зербоб оварда шудааст, ки калимаи «*дарахт*» ҳам дар баъзе ҳолатҳо сермаъноиро зоҳир намуда, ба маъноҳои рустани дарозумри дорои тана ва шоҳу барг, шачар; ниҳол; дарахт коридан тухми дарахти мева кишт кардан; дарахти сақф болорҳо ҷӯбҳои шифт омада метавонад.

2. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони мевадор

Вожаи “*овак*”, ки дар як маврид, хусусияти халқӣ-гуфтугӯйиро касб намуда, ба маънои «малочаи сари кӯдак» дар нутқи гуфтугӯйии мардуми тоҷик қорбаст мешавад, ки мавҷудияти ҷумлаи зерин нишонаи ин гуфтаҳоест: *Оваки сараш маҳкам нашудааст, як маротиба ба табиб нишон диҳед*. Ва дар мавриди дигар маҳфуми “*моеи дорумонанд*”-ро низ ифода намуда метавонад. Масалан: *Як овака (ро) дар дастаком шакидаму захмҳо соз шуда рафтанд*. Инчунин идае аз муҳаққиқон ба мушоҳида гирифтаанд, ки «ба маънои номи «навъе аз ангур» дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ дар истифода қарор дорад» [2, 34].

3. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони бемева:

Дар ин бахш оварда шудааст, ки аксарияти калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони бемева бо гузашти айём дар забони тоҷикӣ ба тағйироти шаклу маънӣ гирифтагон нагаштаанд, ки ба ин калимаи «сарв» дохил шуда метавонад. Ин вожа дар забони олмонӣ шакли “*Zypresse*”-ро дошта, ба гурӯҳи вожаҳои сермаъно дохил намешавад.

4. Сермаъноии калимаҳои марбут ба гулҳо

Дар ин зербоб ошкор гардидааст, ки дар забони тоҷикӣ вожаи «*гул*» ба сермаъноии гирифтагон гашта, ба ғайр аз маънои

асосии худ, инчунин, маъноӣ «номи як навъ беморӣ» ва «чизи аз ҳама беҳтар» низ қорбасти мегардад.

Сермаъношавии калимаи «гул» ва вожаҳои ифодакунандаи навъҳои он дар забони олмонӣ низ ба мушоҳида мерасанд. Масалан, калимаи «*фиалка – das Veilchen*» низ дар забони олмонӣ хусусияти сермаъноиро зоҳир намуда, дар ифодаи «номи рустай» ва номи ашхос қорбасти мешавад.

Ҳамин тариқ, сермаъноӣ ба ҳамаи забонҳо хос аст, зеро ҷомеа, зиндагонӣ ва ҳастии инсонҳо тағйирёбандаанд. Аксарияти калимаҳое, ки дар соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ сермаъно шудаанд, дар забони олмонӣ сермаъноиро зоҳир наменамоянд. Сабаби ин гуногунии тасвири забонии ҷаҳони тоҷикзабонон ва олмониҳо маҳсуб меёбад.

ХУЛОСА

Аз таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

1. Таҳқиқи луғавӣ-маъноии вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) дар доираи илми забоншиносии тоҷик, гарчанде аз ҷониби муҳаққиқону донишмандон ба пуррагӣ ба роҳ монда нашуда бошад ҳам, вале таҳқиқотҳои забоншиносии фарҳангии дигар соҳаҳо ва ин гурӯҳи вожаву истилоҳот дар таҳқиқоти забоншиносон дар доираи муқоисаи забонҳо ба сомон расонида шудааст, ки ин навъи пажӯиш дар забоншиносии тоҷик бештар самар дода тавонистааст [12-М].

2. Тасвири забонии қавму қабिलाҳо гуногун буда, танҳо дар доираи муқоиса ба дастовардҳои назаррас ноил гаштан мумкин аст. Инчунин, исбот гардид, ки дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо калимаву истилоҳоти гуногун

номгузорӣ карда шуда, марзи маъноии аксарияти онҳо аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд [1-М].

3. Вожағони марбут ба соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дорои ҳам аҳаммияти калони назариявӣ ва ҳам амалӣ мебошанд, зеро ба пуррагӣ ошкор намудани меъёрҳои солими вожағони забони адабӣ аз чанд ҷиҳат, баҳусус, аз услуб, одоби муошират ва ҷасоҳати сухан бе таҷқиқи ҳамаҷонибаи вожағони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ ғайриимкон аст.

4. Номгӯи дарахтони бемеvaro баррасӣ намуда, ошкор сохтем, ки назар ба забони тоҷикӣ дар забони олмонӣ ин навъи дарахтон теъдоди зиёди калимаву истилоҳотро дар бар гирифта, аз ин ҳисоб таркиби луғавии забони олмониро боз ҳам мукамалтар намудаанд., ки инро дигар муҳаққиқон низ исбот намудаанд [15-М].

Аксарияти ин гурӯҳи калимаҳо ҳамчун реализҳои мавриди истифода қарор гирифта, ҳангоми тарҷума ба тарҷумонҳо каме мушкилиро пеш меоранд, аз қабилӣ *мачнунбед* (навъи бед), *чолак* (навъи арча), *ашқар* (навъи сафедор) ва ғайра [2-М].

5. Таҳлили мавод ба мо имкон дод собит намоем, ки дар эҷодиёти беназири шоиру нависандагони тоҷик, ки яке аз қавмҳои деринаи ориёӣ ба шумор рафта, дорои фарҳангу маданияти бойу ғанианд, ҳар як суннату анъанаи соҳаи боғдорӣ бо истилоҳоти гуногун номгузорӣ шуда, дар эҷодиёти беназири Абулқосим Фирдавӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абуалӣ ибни Сино, Саъдии Шерозӣ, Сайидои Насафӣ бе тағйир оварда шудаанд. Инчунин, шоиру нависандагони муосир низ, аз қабилӣ Садриддин Айнӣ, Ҷалол Иқромӣ, Мирзо Турсунзода, Лоиқ Шералӣ ва дигарон дар осори пурғановати хеш луғати ифодакунандаи соҳаи боғдориро хеле бамаврид истифода намудаанд.

6. Баъзе хусусиятҳои хоси луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муайян карда шуданд. Исбот карда шуд, ки аз сабаби пешаи маъмул ба ҳисоб рафтан, танҳо бо

калимаи «боғ» ташаккулёбии миқдори зиёди вожаҳо дар забони тоҷикӣ ба назар мерасанд. Инчунин, худи вожаи «боғ» муродифҳои зиёдеро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ соҳиб мебошад, аз қабилӣ *равза, фирдавс, чаман, бўстон, гулистон* (дар забони тоҷикӣ); *der Garten, der Obstgarten, der Gemüsegarten, der Landschaftsgarten, die Grünanlage* ва ғайра (дар забони олмонӣ) [7-М].

7. Вожагони соҳаи боғдорӣ ва урфу одати он миёни ин ду ақвом – тоҷикону олмониён мавқеи махсусро ишғол намуда, дар ин бахш калимаҳои, вучуд доранд, ки бештар дар баргузории маросимҳои мавсимӣ ва динӣ қорбаст гардида, тасвири забонии ҷаҳони ин мардумони ориёиро нишон дода метавонанд, аз қабилӣ *der Weihnachtsbaum – дарахти мавлуди Исӯи Масеҳ, der Wacholderbaum – арҷаи атрибутӣ, der geschmückter Baum – арҷаи орододашуда* ва ғайра.

8. Инчунин, ошқор гардид, ки тасвири забонии ҷаҳони ин ду миллат гуногун буда, калимаҳои ба мушоҳида мерасанд, ки мафҳуми онҳо барои намоёндагони забони тоҷикӣ, тамоман, бегона буда, марзи маъноии онҳо аз миёни олмонизабонҳо дур намераванд, аз қабилӣ *die Adventszeit – вақти рӯйдод, маросими der Adventskranz – гузоштани чанбараки идона, der Adventskalender – тақвим дар давраи Адвент, der Advents – тақвими атрибутӣ, Nikolaus – Николайи муқаддас* аз ин шаҳодат медиҳанд [5-М].

9. Дар бунёди расму ойин ва суннату анъанаҳо мавқеи соҳаи боғдорӣ назаррас аст. Ҳангоми гузаронидани ҷашну маросимҳо истифодабарии вожаҳои истилоҳоти зиёде дар ифодаи номи дарахтони мевадор ва бемева ба мушоҳида гирифта шуданд. Аксарияти ин калимаву истилоҳот ҳангоми гузаронидани ҷашну маросимҳои Сада, Наврӯз, Тиргон ва Меҳргон ба мушоҳида мерасанд.

10. Ҳангоми таҳлили мавод ошқор гардид, ки номгӯйи дарахтони мевадор дар таркиби луғавии забони адабии олмонӣ назар ба таркиби луғавии забони адабии тоҷик бештар ба мушоҳида мерасанд.

Инчунин, ба мушоҳида расиданд, ки дар кишвари мо ва Олмон дарахтони мевадоре парвариш меёбанд, ки намудҳои гуногуни худро доро мебошанд. Ва ҳар намуди онҳо бо вожагони гуногун номгузорӣ гардида, таркиби луғавии ин забонҳоро боз ҳам мукамалтар менамоянд.

Таҳлили мавод моро водор сохт, то муайян созем, ки аксарияти номгӯи дарахтон дар забони тоҷикӣ дар иртибот бо амали шахс ба зухур омадаанд, аз қабилӣ доводӣ, акрамхӯчагӣ, сайдӣ, маҳмадраҳимӣ (номи ангур) ва ғайра.

11. Таҳлили мавод ба мо имкон дод, то муайян созем, ки миёни мардуми тоҷик ва олмонӣ боварҳои гуногун ҳастанд, ки маҳз, ифодагари тасвири забони ҷаҳони онҳо буда, дар иртибот бо калимаи «гул» пайдо шудаанд, аз қабилӣ: «агар гули зардро ба шахс тухфа кунӣ, он шахс бемор мешавад»; «агар гули зардро ба маъшуқаат тухфа кунӣ, аз он чудо мешавӣ»; «агар гули банги девонаро бӯй кашӣ, девона мешавӣ»; «агар арус гулдастаро гум кунад, ё дар ҷойе фаромӯш кунад, хушбахтиро низ аз даст медиҳад»; «агар садбаргро дар беруни хона шинонад, хорҳояш аҳли ин хонаводаро аз чашми бад ва бадбахтиҳо нигоҳ медорад» ва ғайра [3-М].

12. Як гурӯҳи калони вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ аз ҳисоби калимаву истилоҳоти марбут ба даврони аввали рушди забони тоҷикӣ т ва олмонӣ ба зухур омада, то айни замон, бо ҳамин шаклу маънӣ дар истифода қарор доранд, аз қабилӣ *сарв* (арча), *нахлбанд* (боғбон), *сиёҳгӯш* (бойчечак) ва ғайра (дар забони тоҷикӣ); *Die Palme* – *нахл*, *die Rote Latanpalme* – *нахли сурхбарги юнонӣ*, *die Chinesische Hanfpalme* – *нахли бағдонаи чинӣ*, *die Zwergpalme* – *нахли саддамонанд*, *die Spindelpalme* – *нахли печида*, *die Nadelpalme* – *нахли сӯзанбарг*, *die Honigpalmebaum* – *нахли ширадор*, *die Felsenpalmebaum* – *нахли буттамонанд*, *die Schraubenpalme* – *нахли печдор*, *die Bergpalme* – *нахли кӯҳӣ*, *die Zuckerrohrpalme* – *нахли наймонанд*, *die Yatapalme* – *нахли ятаӣ*, *die Dreieckspalmebaum* – *нахли секунҷа* ва ғайра (дар забони олмонӣ).

13. Калимаҳои синонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ хеле зиёд дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба мушоҳида расиданд. Воҳиди луғавии гул дар забони олмонӣ дар шакли «die Blume» мавриди истифода қарор дошта, синонимҳояш Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze, Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett, Duft, Bierschaum, Schaum ба шумор мераванд. Ин синонимҳо дар фарҳангҳо низ айнан, дар ҳамин шаклу маънӣ дарҷ гардидаанд.

Калимаҳои бойчечак, гули қаслоқшинак, қарақош дар ифодаи мафҳуми вожаи “*гули сиёҳгӯш*” корбаст мешавад. Калимаи “қаслоқшиканак” хусусияти лаҳҷавӣ дошта, воҳиди луғавии “қарақош” аз забони туркӣ ба забони мо иқтибос шудааст [4-М].

14. Дар ташаккули вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ мавқеи калимаҳои антонимӣ низ назаррас буда, онҳо бо ду роҳ ташаккул ёфтаанд ва аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно, аз қабилӣ бед (шакли гуфтугӯи феъли биёед), бед (дарахти бед); ҷағелак (чизҳои кӯхнашуда), ҷағелак (шакли лаҳҷавии дарахти сӯзанбарг); аштак (чизу чора), аштак (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда); дарафшак (даравшак, асбоби дӯзандагӣ); даравшак (навъи зардолу); косаи шароб (зарфи шаробгирӣ); косаи шароб (навъи зардолу); der Kiefer – чоғ die Kiefer – санавбар, der Strauss – букет, der Strauss – шутурмурғ, der Stock – палка, der Stock – эҷаҷ ва ғайра [13-М].

15. Калимаҳои омонимии ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки бо роҳҳои гуногун ташаккул ёфтаанд. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ бештар ба мушоҳида расидаанд, аз қабилӣ *тирак* (сфедор) ва *тирак* (чубест, ки дар кушодани дари истифода мешавад), *аштак* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда), *аштак* (чизҳои нодаркор), *баргак* (зардолуи бедона), *баргак* (гӯшвор), *пашмак* (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), *пашмак* (як навъи ҳалво), *кордӣ* (як навъ шафтолу, ки

дарозрӯя ва гӯшташ сахт мебошад), *кордӣ* (бемории ғургӯшак) ва ғайра [14-М].

16. Аксарияти калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор ва бемева сермаъноиро ифода намудаанд. Намунаи онҳо калимаи “*бахор*” шуда метавонад, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони олмонӣ семаъноиро зоҳир намудааст. Дар забони олмонӣ ҳам ин калима дар шакли “*Frühling*” мавриди истифода қарор дошта, ба мисли забони тоҷикӣ сермаъно шудааст. Масалан: 1. ба маънои фасли сол: *Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben* (Дар баҳорон ҳама ҷо сабз гашта, табиат аз нав зинда мешавад); 2. ба маънои давраи бехтарини умри инсон: *Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe.* (Баҳори умрамро нафаҳмидам, ки чӣ гуна гузашт, танҳо медонам, ки дар ин муддат маҳбубаам, азизи диламро ёфтам) ва ғайра [6-М].

17. Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки соҳаи боғдорӣ на танҳо пешаи дӯстдоштаи мардуми тоҷик ва олмонӣ маҳсуб меёбад, инчунин, кори хайр ва савоб маҳсуб ёфта, дар алоқа бо ин амал калимаву истилоҳоти зиёде дар китобҳои муқаддаси Авасто, Инчил ва Қуръон низ зикр ёфтаанд. Маълум гардид, ки дар китоби бузурги Авасто муқаддасии дарахтони меваю ток зикр ёфтаанд. Дар китоби муқаддаси Қуръони Карим зиёда аз 50-то номгӯи рустаниҳо ёдрас шудаанд. Дар китоби Инчил низ истифодабарии ибораи “*равғани зайтун*” ба назар мерасад, ки тавассути калимаи “*зайтун*” ташаккул ёфтааст [8-М].

18. Ба назар расид, ки дар забони олмонӣ низ вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтон сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд. Масалан, марзи маъноии калимаҳои ифодакунандаи номгӯи арчаҳо *Der Nordmantanne Fichte* (дарахти арчаи нордман), *die Blaufichte* – арчаи кабуд, *der Pazifische Edeltanne* – арчаи нуқрагии уқёнуси Ором, *die Serbische Fichte* – арчаи сербӣ, *die Coloradotanne* – арчаи колорадоӣ аз байни олмонизабонҳо дур рафта наметавонанд [9-М].

19. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор карда шуд, ки рангҳо дар ташаккули калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мавқеи калонро бозида метавонанд. Мавҷудияти калимаву истилоҳоти *дарахти сабз, дарахти зард; садбарги сурх, садбарги гулобӣ, садбарги зард, садбарги сафед; гули зардак, гули сафедак аз ин далолат менамоянд [10-М].*

20. Муайян гардид, ки гулҳо ба ғайр аз хусусияти ороишӣ доштанишон, инчунин, хусусиятҳои милливу фарҳангиро бештар зоҳир менамоянд, масалан арусро бо гул оро медиҳанд. Дар Олмон тухфа кардани *гули садбарги бунафш – violette Rose рамзи ишқ аз нигоҳи аввал, садбарги зард – Gelbe Rosen рамзи дӯстӣ ва садбарги сафед – Weisse Rosen* рамзи бегуноҳӣ ба шумор меравад [11-М].

Таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) ба мо имкон дод то исбот кунем, ки дар ҳақиқат, вожаву истилоҳоти ин бахш як қабати аз ҳама асосии вожагони забонҳои тоҷикӣ ва олмониро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, омӯзиши он чун низоми яқлухт аз аҳаммияти назариявӣ амалӣ оғоз мешавад.

ТАВСИЯҲО ОИД БА НАТИҶАҲОИ АМАЛИИ ТАҲҚИҚ

1. Натиҷаҳои кори диссертатсионӣ дар соҳаҳои забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, луғатшиносӣ ва навишти китобҳои дарсӣ ва дастуру воситаҳои таълимӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мусоидат карда метавонанд.

2. Натиҷаҳои бадастомада, дар мавриди таҳия ва мурабабсозии фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳавӣ, махсусан, фарҳанги истилоҳоти соҳаи боғдорӣ метавонанд ёрӣ расонад.

3. Дарстурҳои таълимӣ оид ба забоншиносии фарҳангӣ бештар таълиф карда шуда, омӯзиши фанни забоншиносии фарҳангӣ ҳамчун фанни таълимӣ дар донишқадаву донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шавад.

4. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводди амалии диссертатсия метавонад дар чараёни таълими илмҳои забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, луғатшиносӣ, курсу семинарҳои махсус дар факултетҳои махсус, дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар самаранок кор фармуда шавад.

5. Ба мутахассисони соҳа зарур аст, ки аз дастовардҳои илмӣ диссертатсия истифода бурда, таълифоти минбаъдаи худро ба роҳ монанд, ки метавонад дар пурра қардани ҷанбаҳои назариявии забони тоҷикӣ олмонӣ ва ҳали баъзе масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ мусоидат намояд.

ИНТИШОРОТ АЗ РӢӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

А) Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили муқоисавии номи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишкадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 56-65.

[2-М]. Абдуллоева, Г.З. Қаюмова, С.Ҷ Таҳлили лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишкадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих – Душанбе, 2022. – № 3 (47). – С. 33- 40.

[3-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Андешае чанд перомуни номгузори гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 5 – С. 89-97.

[4-М]. Абдуллоева, Г.З. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 10 – С. 69-77.

[5-М]. Абдуллоева, Г.З., Қаюмова, С.Ҷ. Назаре ба калимаву истилоҳоти маросими Вайнахтен (тавлиди Исои Масех) [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 36-44.

[6-М]. Абдуллоева, Г.З. Қаюмова, С.Ҷ. Ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаи сермаънои соҳаи боғдорӣ дар

забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Ҷ. Қаюмова // Паёми Донишкадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих – Душанбе, 2024. – № 4.(56). – С. 10-19.

Б) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

[7-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии растаниҳои ороишӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олий» Донишгоҳи омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (11.03.2023) – Душанбе, 2023. – С. 94-97.

[8-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Сайри таърихӣ калимаи “боғ” дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат – бақои миллат». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (6.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 115-120.

[9-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии истилоҳоти “дарахт” дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносӣ тоҷик: вазъият ва дурнамо» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (28.11.2023). – Душанбе, 2023. – С. 181-189.

[10-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Ҷанбаҳои лингвокултурологии вожагони ифодакунандаи ном ва ранги гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити

муосир» Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (25.01.2024). – Душанбе, 2024. – С. 247-252.

[11-М]. Қаюмова, С.Ч. Хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии растаниҳои ороӣш ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ч. Қаюмова // Маводди конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (5.10.2024).– Душанбе, 2024. – С. 280-286

[12-М]. Қаюмова, С.Ч. Назаре ба омӯзиши масъалаҳои лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) [Матн] / С.Ч. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалии «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир». Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (24.10.2024).– Душанбе, 2024. – С. 205-208.

[13-М]. Қаюмова, С.Ч. Мавқеи антонимҳо дар лексикаи соҳаи боғдорӣ [Матн] / С.Ч. Қаюмова// Маводди конференсияи байналмилалии «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ». Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (24.12.2024). – Душанбе, 2024. – С. 10-14.

[14-М]. Қаюмова, С.Ч. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ч. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода (24.02.2025) – Душанбе, 2025. – С. 257-262.

[15-М]. Қаюмова С.Қ. Назари муҳаққикон роҷеъ ба чанбаҳои лингвокултурологии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева [Матн] / С.Қ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии «Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарқу Ғарб». – Душанбе, 2025. – С. 137-144.

**ТАДЖИКСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ
СОТИМА УЛУГЗАДЕ**

На правах рукописи

УКД: 809.155.0+803.0:39 (81.2 (2 точки)+81.2 о.л.м.)

КАЮМЗОДА САФАРМОХ ДЖУМЪАХОН

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИКИ
САДОВОДСТВА В ТАДЖИКСКОМ И НЕМЕЦКОМ
ЯЗЫКАХ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ (НА
ПРИМЕРЕ ПЛОДОНОСЯЩИХ, НЕПЛОДОВЫХ
ДЕРЕВЬЕВ И ЦВЕТОВ)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата
филологических наук по специальности 6.2.14. Типологическая
и контрастивная лингвистика.

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертация выполнена на кафедре сопоставительного языкознания и переводоведения Таджикского международного университета иностранных языков Таджикистана имени Сотима Улугзаде

Научный руководитель: **Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна** – доктор филологических наук, доцент, заведующий кафедры таджикского языка и культуры общения Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде

Официальные оппоненты: **Мухторов Зайнидин Мухторович** – доктор филологических наук, доцент, ректор Сингапурского института развития менеджмента в городе Душанбе

Бобоева Мадина Маруфовна – кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими

Ведущая организация: **Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни**

Защита диссертации состоится 29-го августа 2026 года, в 10:00 на заседании диссертационного совета 6D.КOA-117 при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзаде (адрес: 734019, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Мухаммадиева 17/6, зал учёного совета, e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде и на сайте www.dbz.tj.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2026 г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
доктор филологических наук,
доцент**

Соhibнaзaрзoдa X.T.

Введение

Актуальность темы исследования. В настоящее время в лингвистике возник ряд различных направлений и течений, к которым можно отнести и лингвокультурологию.

«Только после обретения Республикой Таджикистан Независимости были созданы благоприятные условия для развития таджикского языкознания и его отдельных направлений» [3, 3].

Именно после обретения независимости в таджикском языкознании исследователи также стали уделять особое внимание лингвокультурологии. Это обусловлено тем, что национальное мышление и языковая картина мира таджиков отличаются от других наций и обладают своими самобытными чертами. Таджикский и немецкий языки, также считаются частью культуры и просвещения народов, имея различные источники своего стоновления и расцвета, а раскрытие процесса развития их словарного состава невозможно без изучения культуры и цивилизации обычаев и народных традиций.

Как известно в конце XX века исследователи начали уделять значительно больше внимания глубокому анализу языка и культуры народов, отсюда и название этого раздела языкознания – «лингвокультурология», изучающий и анализирующий специфику и связи между мышлением и культурой народа с языком, которые в совокупности составляют семантическое поле

Изучение и анализ лингвокультурологических аспектов таджикского языка и выявление их общности и различия с другими языками, в том числе немецким, имеет большое научное значение в силу их общего индоевропейского (арийского) наследия и превратились в одну из проблем, требующих своего решения. В отечественном языкознании, как и в других развитых странах, этой проблеме уделяется особое внимание, и в научный оборот введены ценные исследования. Этот процесс свидетельствует о росте и развитии культурных и

языковых связей таджикского народа с немецкоязычными народами. По этой причине при изучении и сопоставлении языков, в частности таджикского и немецкого, особое внимание уделяется лингвокультурологическому аспекту.

Н. Маджидова в своих трудах по данному вопросу отмечает следующее «Одной из задач лингвокультурологии является изучение языка в жизни человека как носителя определённой культуры и цивилизации, а также его сравнение и сопоставление с представителями конкретной этнической группы, обладающей этническим самосознанием и мышлением, и с другими языковыми и культурными сообществами» [13, 50].

Необходимо отметить, что сопоставительный анализ таджикского и немецкого языков в рамках теоретической лингвокультурологии представляет собой одну из наиболее актуальных и методологически сложных задач в современном языкознании. Этот процесс, на наш взгляд, обусловлен развитием языковых и межкультурных связей, необходимостью учета особенностей, присущих общению различных народов и наций, а также потребностью в определении культурных ценностей, в частности языка, который составляет основу человеческих взаимоотношений и связей. В данном контексте каждый носитель языка рассматривается как объект изучения лингвистики, а также как образец национально-языковых ценностей и коммуникативной деятельности, обладающий глубокими и точными знаниями, обычаями, традициями и определенными нормами поведения.

Учитывая этот факт, значимость и актуальность системного исследования садоводческой лексики в таджикском и немецком языках в лингвокультурологическом аспекте можно оценить следующим образом:

1. На сегодняшний день данная тема в таджикском языкознании всесторонне не изучена. Тщательное исследование будет способствовать решению различных вопросов, связанных с переводоведением, лингвистической теорией,

лингвокультурологией и, в частности, лексикографической теорией и лексикологией.

2. После обретения Таджикистаном государственной независимости началось возрождение национальных обычаев, традиций и обрядов таджикского народа, в том числе садоводства. Исторически сложилось так, что в советское время многие термины садоводства были заменены русскими и европейскими заимствованиями, вытеснив исконно таджикскую лексику и терминологию. Возрождение и активное использование в речи утраченных слов и терминов даст значительный материал как для научных исследований, так и для практического применения.

3. Значительная часть лексики и терминологии таджикского и немецкого языков состоит из слов, обозначающих садоводческие понятия. Поэтому выявление и анализ этих лексических единиц, прослеживание их исторического происхождения, изучение языкового родства таджикского, немецкого и других языков, принадлежащих к индоевропейской языковой семье, остаётся актуальной и малоисследованной темой в таджикском языкознании.

4. Значительная часть слов, выражающих понятия садоводства, это слова, которые использовались в произведениях таджикской и немецкой классики. Вопрос использования таких слов и терминов из лексического состава сравниваемых языков, уточнения их лексического значения и грамматической структуры, сопоставления и сравнения их с со словарями, справочниками, энциклопедиями и научными источниками, а также произведениями классических таджикских и немецких поэтов и писателей, выявления некоторых изменений в значении и грамматической форме лексики, выражающей область садоводства, произошедших с течением времени под влиянием внутренних законов таджикского и немецкого языков, и введения лексики этой области в понятную систему современного таджикского и немецкого языков важен для специалистов в области

лингвистики и лингвокультурологии, а также помогает носителям языка.

5. Лексика садоводства в таджикском и немецком языках состоит преимущественно из просторечных выражений из повседневной речи и общеупотребительных слов. Всестороннее исследование слов, описывающих область садоводства, в сопоставимых языках, а также в различных диалектах и стилях таджикского и немецкого языков, определение ареала употребления слов этого типа, в некоторой степени предоставляет возможность улучшить лексикографию и терминологию нормированного таджикского и немецкого языков за счёт уникальных элементов этих языков.

6. Стилистические различия наиболее заметны в лексико-семантических слоях слов, обозначающих область садоводства. В этой связи изучение синонимов, антонимов, омонимов, многозначности и вариантов, которые с заметной частотой встречаются в области садоводства, считается весьма актуальным и необходимым для улучшения стилистических аспектов современных таджикского и немецкого языков.

Степень изученности научной темы. Исследователи и ученые давно направили свое внимание на изучение и анализ отраслевых слов и терминов с точки зрения лингвокультурологии, представив в этой области множество диссертаций и статей. При анализе материала мы опирались преимущественно на труды ученых, исследовавших лингвистические, исторические, этнографические и фольклорные особенности лексики садоводства. Изучение различных аспектов народных традиций таджиков в конце XIX – начале XX веков было начато русскими исследователями.

Хотя эти работы носят скорее историко - этнографический характер, они заложили основу для изучения лингвистических аспектов данной темы.

В этот период российским исследователям представилась возможность близко познакомиться с обычаями и традициями таджикского народа, в том числе с традициями и обычаями

садоводства. Именно здесь известный русский этнограф М.С. Андреев опубликовал свой фундаментальный труд «Гаджики Хуфской долины» [5, 251], в котором подробно рассматриваются садоводческие традиции таджиков. Эта тема оказалась настолько интересной, что в её обсуждение активно включились другие лингвисты, представив достаточно интересные исследования. Среди них статья А. Зохидова «О терминологии садоводства и виноградарства у таджиков Самарканда», в которой он рассмотрел диалектные особенности этих отраслевых терминов, используемых в говоре жителей Самарканда [10, 199-203]. Внимание исследователей и учёных в этой области привлекла также проблема этимологии данной лексики. В 1977 году русский учёный И.М. Оранский написал статью «Существует ли этимологическая связь между русским словом «берёза» и таджикским словом «арча» [15, 138-140], рассмотрев происхождение этих слов.

Эта группа слов также образует особый пласт в речи таджикского народа. Примером тому может служить монография исследователя диалектов Р.И. Сангиновой «Лексикаи лахчаи Конибодом» (Лексика Канибадамского говора), в которой отдельный раздел посвящён анализу и исследованию области садоводства [20, 74-181].

Как известно, при изучении данной темы в таджикском языке основное внимание уделяется диалектам и говорам, их классификация остаётся одной из наиболее актуальных проблем таджикского языкознания. Поэтому исследования в этой области ведутся преимущественно в рамках таджикской диалектологии. Примером такого подхода является работа таджикского учёного Г. Абдуллоевой, которая в своей статье «Вожаҳои марбут ба соҳаи зироаткорӣ ва боғдорӣ дар лаҳҷаи Қаратоғ» («Лексика, связанная с сельским хозяйством и садоводством в каратагском диалекте») [2, 80-85] рассматривает отличительные лексические особенности этих терминов в рамках конкретного регионального диалекта.

В частности, список плодовых деревьев был составлен исследователями С.Р. Хоркашовым и С. Юсуповой, и был изложен в статье «Истилохоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи чанубӣ ва чанубу шарқии забони тоҷикӣ» («Термины, связанные с плодовыми деревьями в южных и юго-восточных диалектах таджикского языка») [22, 57-60].

В последние годы наблюдается рост интереса учёных к лингвокультурологическому анализу таджикской лексики, в частности к изучению безэквивалентной лексики в сопоставляемых языках, можно увидеть и отдельные пометки, и отсылки относительно безэквивалентной лексики в области садоводства. Так, профессор М. Нагзибекова [14, 98-102] рассмотрела использование безэквивалентной лексики в русских переводах таджикских литературных произведений, выделив основные пути и способы передачи таких лексических единиц на русский язык.

В своём докторском исследовании профессор Ф. Турсунов изучил феномен безэквивалентной лексики, объединив теоретические основы лингвокультурологии и переводоведения. Анализируя материалы таджикского и английского языков, он специально исследовал таджикские лексические единицы, связанные с культурой, классифицируя их как безэквивалентные термины и систематически анализируя пути и способы их перевода на английский язык [21, 92-109].

В своей статье таджикский учёный Д. Шарифова [23, 110-113] рассматривает этнографические реалии в рамках более широкой классификации языковых явлений, уделяя особое внимание безэквивалентным лексическим единицам в таджикском языке. Значительная часть его анализа посвящена садоводческой терминологии, где он систематически выявляет и анализирует отличительные особенности каждого из этих слов.

Таджикский исследователь З. Самиев в статье «Дараҷаи омӯзиши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» («Степень изученности терминов и терминологии в

таджикском и немецком языках» [19, 131-135] рассматривал специфические особенности таджикского и немецкого языков.

Лингвокультурологические аспекты этой группы слов рассматриваются в статье Г.У. Ахмедовой «Отражение национально-культурных ценностей немецкого народа» (на основе материала немецких пословиц и поговорок), где пословицы и поговорки, большинство из которых основаны на словах из области садоводства, подвергаются тщательному анализу [6, 121-126].

Изучение садоводческой лексики и её лингвокультурных особенностей в таджикском языкознании на основе диалектов и конкретных произведений привлекает всё большее внимание учёных. Исследователь фитонимов в диалекте Айнинского района М.Гулова сосредоточилась на слова и терминологии плодовых деревьев, о чём свидетельствуют статья «Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони мевадор дар лаҳчаҳои ноҳияи Айнӣ» (Слова, связанные с плодовыми деревьями, в диалектах района Айнӣ) [8, 229-231] и диссертация под названием «Номи рустаниҳо дар лаҳчаҳои ноҳияи Айнӣ: ҷанбаҳои луғавӣ-маъноӣ ва сохторӣ» (Названия растений в диалектах района Айнӣ: лексико-семантические и структурные аспекты) [9, 180].

Исследовательница Г.З. Абдуллоева, специализирующаяся на бытовой лексике Гиссарской долины, рассмотрела этнолингвистические аспекты садоводческой терминологии в своей статье «Ҷанбаҳои этнолингвистикии луғати соҳаи боғдорӣ дар лаҳчаҳои водии Ҳисор» («Этнолингвистические аспекты садоводческой лексики в диалектах Гиссарской долины») [4, 32-37]. Её исследование было посвящено лексическим единицам, связанным с садоводством, которые сформировались на основе обычаев, традиций и нравов таджикского народа.

Методологической основой нашего исследования так же послужили труды Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента страны, уважаемого Эмомали Рахмона «Таджики в зеркале истории». «От арийцев до

Саманидов» [17, 98, 18, 33] и «Язык нации – сущность нации» [16; 5, 6, 7].

Первые историко-этнографические исследования слов, описывающих сферу садоводства в связи с обычаями и традициями таджикского народа, были проведены такими немецкими учёными, как Worresch Anton [36, 93-98], J.Töpfer [34.119-120], Stanislaus Basiorek [32, 115-120], E. Seib [31, 145-178], Gräfe Iris Barbara, [27, 146], Weber-Kellermen [35, 150], Segalen Martine [30, 17-29], Stökl Ernst [33, 153-170], Marius Reiser [28, 451-463], Stökl Alexander Demandt [24, 1-18], Elena Schischkina [29, 320] и др.

Связь исследования с программами (проектами), научными темами. Диссертация выполнена в рамках научной темы кафедры сопоставительного языкознания и теории перевода Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде на тему «Актуальные вопросы языкознания и природоведения».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью данного исследования является лексико-семантический анализ лексики, относящейся к садоводству, в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии.

Задачи исследования. В соответствии с целями исследования, его задачи можно перечислить следующим образом:

- собрать и систематизировать слова и термины садоводства в сопоставляемых языках;
- выявить отличительные признаки лексических единиц, выражающих понятия и термины, связанные с садоводством, в таджикском и немецком языках;
- классифицировать исконные лексические единицы и заимствования в области садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках.

- определить этимологию и пути развития лексических единиц и терминологических сочетаний в таджикском и немецком языках, относящихся к садоводству;

- исследовать лингвокультурные основы лексических единиц и терминологических сочетаний сферы садоводства в таджикском и немецком языках;

- осуществить лексико-семантическую классификацию сферы садоводства в таджикском и немецком языках;

- провести анализ лексико-семантических пластов лексического фонда, относящегося к садоводству, в таджикском и немецком языках в лингвокультурном аспекте

Объектом исследования являются слова и термины, относящиеся к плодовым и бесплодным (декоративным) деревьям, а также цветам.

Предметом исследования лексико-семантический анализ терминологии садоводства в таджикском и немецком языках в лингвокультурологическом аспекте.

Теоретическую основу исследования составляют научные труды по языкознанию, лингвокультурологии, в частности, по лексике, связанной с садоводством. Принимая во внимание этот аспект работы, диссертация опирается на труды и статьи таких учёных, как Л.К. Муллагалиева, А.М. Искоз, И. Москальская, Н.А. Крупнова, Н.А. Фиргалиева, Ж.К. Конакбаева, Л.Б. Молнова, С.Р. Хоркашов, С. Юсупова, Е.В. Бабаева, Ф.К. Баротов, М.Т. Бобоева, О. Касимов, Н.Х. Маджидова, Ф.М. Турсунов, С. Матробиён, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г.З. Абдуллоева, Г.У. Ахмедова, Г.Ф. Саадиева, Ф.Б. Орипова, Д.М. Азиззода, М. Султонзода, Ф.Х. Арабзода, Лузина Зафадухт, М.Н. Гулова и др., использовавшиеся в качестве теоретических и методологических основ.

Научная новизна исследования заключается в том, что в диссертации впервые проводится комплексный анализ лингвокультурологических аспектов садоводческой лексики в таджикском и немецком языках. В исследовании представлены

оригинальные идеи и концептуальные подходы к сопоставительному рассмотрению садоводческой терминологии в этих двух языках, которые ранее оставались за рамками научного исследования. Впервые определены различия и сходства в форме, значении, структуре, а также лексико-грамматических особенностях данного типа слов. Кроме того, в диссертации представлен системный анализ синонимических, антонимических и омонимических отношений в терминологии, характерной для области садоводства.

Положения, выносимые на защиту:

1. Определены лексико-семантические особенности лексики сферы садоводства (на примере плодовых, бесплодных деревьев и цветов) в таджикском и немецком языках, обладающие лингвокультурологической спецификой.

2. Доказано, что каким образом большинство единиц лексики сферы садоводства в таджикском и немецком языках восходят к ранним этапам развития этих языков. Выявление их сходства и общности осуществлено на основе конкретных примеров из поэтических и прозаических произведений классических таджикских и немецкоязычных авторов.

3. Выявлены общие и отличительные характеристики пословиц, поговорок, народных выражений и поверий, сформировавшихся в связи со словами и терминами сферы садоводства в таджикском и немецком языках.

4. Подтверждено, что в сопоставляемых языках наблюдаются различия в формировании синонимов, антонимов, омонимов и многозначных слов, относящихся к сфере садоводства.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Настоящее исследование имеет важное теоретическое значение, поскольку его результаты способствуют углублению научного понимания как теоретических, так и лингвокультурных аспектов терминологии садоводства в таджикском и немецком языках. Результаты

исследования закладывают основу для последующих теоретических изысканий и более широких научных концепций в этой малоизученной области современной лингвистики. В лексике, выражающей сферу садоводства, наблюдаются слова и термины, корни которых восходят к ранним периодам формирования и развития таджикского и немецкого языков. В связи с этим выявление истории их происхождения может иметь большое значение для определения ряда грамматико-исторических вопросов.

Практическая значимость исследования проявляется в том, что благодаря классификации слов и терминов сферы садоводства словарный состав этих языков становится более полным. Также выявление синонимов, антонимов, омонимов и многозначных слов сферы садоводства может способствовать развитию и совершенствованию раздела лексикологии данных языков. Настоящее исследование также может помочь в решении проблем перевода лексики садоводства с таджикского языка на немецкий. Результаты исследования могут быть использованы при преподавании теории языка, лексикологии и лингвокультурологии в учреждениях высшего профессионального и общего образования.

Полученные выводы могут быть использованы в образовательном процессе при преподавании теории языка и лингвокультурологии в высших и средних учебных заведениях. Они также могут способствовать углублённому изучению теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства и её влияния на развитие таджикского и немецкого литературных языков.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов исследования, представленных в данной диссертации, обеспечивается тщательным изучением обширной научной литературы, применением строгой методологической базы, включающей как общие, так и специальные методы, а также обоснованием аргументов

эмпирическими данными, полученными из обширного фонда садоводческих терминов на таджикском и немецком языках.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание диссертации посвящены исследованию теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства на материале таджикского и немецкого языков. Следовательно, диссертация соответствует научной специальности 6.2.14. Типологическое и сопоставительное языкознание.

Личный вклад соискателя учёной степени в исследование. Основные вопросы, исследуемые в диссертации, были разработаны совместно с научным руководителем. Соискатель самостоятельно провела всестороннее изучение теоретических и лингвокультурологических аспектов лексики садоводства на материале таджикского и немецкого языков, и отразила основные результаты исследования в диссертации и опубликованных статьях.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основное содержание диссертации было изложено и опубликовано в виде докладов и сообщений соискателя учёной степени на международных и республиканских конференциях, таких как Республиканская научно-практическая конференция на тему «Забони миллат – бақои миллат» («Язык нации – незаблемость существования нации») (Душанбе, 5 октября 2023 г.), Международная научно-практическая конференция на тему «Актуальные вопросы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков в высшей школе» (Душанбе, 11 марта 2023 г.), Республиканская научно-практическая конференция на тему «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» («Проблемы таджикского перевода и переводоведения: состояние и перспективы») (Душанбе, 28 ноября 2023 г.), Международная научно-практическая конференция на тему «Масъалаҳои муҳрами забоншиносии муқоисавии забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» («Актуальные вопросы сравнительного языкознания

европейских языков и его изучение в современных условиях») (Душанбе, 25 января 2024 г.), материалы Республиканской научно-практической конференции «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» («Таджикский язык в контексте новых вызовов») (Душанбе, 5 октября 2024 г.), международной конференции «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир» («Актуальные вопросы языкознания, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в современную эпоху») (Душанбе, 24 октября 2024 г.), «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ» («Актуальные вопросы переводоведения: теория и методика изучения «непереводимости»») (Душанбе, 24 декабря 2024 г.), международной научно-практической конференции «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ – германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» («Значение изучения романо-германских языков в процессе глобализации и состояние их изучения в Таджикистане») (Душанбе, 24 февраля 2025 г.) и конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар гузариши равоҷи адабии шарқу ғарб». (Душанбе, 23-юми декабри 2025) (Международная научно-практическая конференция «Робиндранат Тагор и его роль в развитии литературных связей между Востоком и Западом») (Душанбе, 23 декабря 2025 г.)

Диссертация была рекомендована к защите на совместном заседании кафедр сравнительного языкознания и теории перевода и романо-германских языков Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде (протокол № 6/1 аз 16.01.2026).

Публикации по теме диссертации. Полученные результаты являются результатом многолетнего кропотливого труда исследователя, по теме диссертации опубликовано 15 статей, в том числе шесть статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК

Российской Федерации, список которых приведён в конце работы.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и библиографии.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

В введении обоснована актуальность темы, определена степень изученности вопроса, а также указаны цель и задачи, научная новизна исследования, его теоретическая и практическая значимость, методы и способы исследования, уточняются вопросы, выносимые на защиту.

Первая глава диссертации, **«Теоретическое изучение лексики садоводства в таджикском и немецком языках»**, состоит из четырёх разделов.

В первом разделе, **«Изучение вопросов лингвокультурологии»**, рассматриваются вопросы лингвокультурологии и отмечается, что язык является одной из основных ценностей нации, и её развитие неразрывно связано с языком. Только язык может хранить и передавать из поколения в поколение без изменений обширную информацию о нации, её истории, обычаях, традициях, обрядах и нравах.

В этом разделе отмечается, что таджикские исследователи начали изучение вопросов лингвокультурологии, опираясь на исследования зарубежных и русских учёных. Идея немецкого учёного В. Гумбольдта о том, что «язык – это мир, расположенный между миром внешних событий и внутренним миром человека», указывала на вопросы лингвокультурологии, то есть под внешним миром этот великий учёный подразумевал то, что может беспрепятственно влиять на язык человека. Существует множество определений науки лингвокультурологии, в частности, В.В. Воробьёв пишет: «Лингвокультурология (наука об отношениях языка и культуры) как раздел языкознания прежде всего классифицирует особенности и отношения культуры и языка, которые в совокупности образуют семантическое поле» [7, 332].

Несмотря на активное изучение лингвокультурологии отечественными и зарубежными учёными, многие её аспекты остаются недостаточно исследованными, что открывает перспективы для дальнейших научных изысканий.

Во втором разделе, озаглавленном **«Теоретическое изучение лексики, связанной с плодовыми деревьями»**, рассматривается влияние садоводства на формирование словарного состава языка. Отмечается, что развитие этой отрасли способствовало появлению большого количества слов и терминов, каждый из которых занимает определенное место в языковой системе и передаётся из поколения в поколение. Эта точка зрения разделяется и другими исследователями. Относительно вопроса передачи слов и терминов от поколения к поколению Лидер нации Эмомали Рахмон отмечает следующее: «Язык является важнейшим элементом сохранения нации, отражая прошлое и настоящее, а также совокупность мышления и представлений народа, и считается одним из ценнейших источников наследия предков для будущих поколений» [16, 431].

Хотя лексика садоводства часто отражает языковую картину мира различных народов, в этой группе понятий наблюдаются и значительные общие черты. Например, таджикская пословица *“ангура хуру богаширо напурс”* (букв. ешь виноград, не спрашивай о саде) является специфичной для таджикского народа, но пословица *“ангур аз ангур ранг мегирад”* (букв. виноград от винограда цвет берет) имеет эквиваленты в русском языке (*“яблоко от яблони недалеко падает”*) и в немецком (*“Der Apfel fällt nicht weit vom Apfelbaum”*). Лексика, обозначающая названия плодовых деревьев, чаще всего изучалась и исследовалась в таджикском языке в рамках диалектов и говоров. Поэтому при рассмотрении лексики диалектов и говоров таджикского языка таджикские лингвисты, такие как Г. Джураев, М. Махмудов, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова и Г. Абдуллоева, уделяли особое внимание словам и терминам, обозначающим названия

плодовых деревьев. В немецком языке эта группа слов также является очень употребительной, и немецкоязычные писатели широко использовали. «An die *Früchte* unserer *Garten* rühren schön die schweren Schatten. Сояҳои вазнин ба *меваҳои боғи* мо зебо мерасанд» [46, 114]. (Тяжелые тени красиво касаются плодов нашего сада)

Таким образом, хотя изучение слов, связанных с названиями плодовых деревьев, в полной мере реализовано зарубежными и отечественными исследователями, большинство его аспектов, в частности, рассмотрение вопросов сопоставления этой группы слов в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии, до сих пор оставались вне поля зрения исследователей

В третьем разделе **«Теоретическое исследование лексики, связанной с неплодовыми деревьями»** показано, что большинство садоводческих терминов возникло на ранних этапах развития языка, что нашло отражение в классических поэтических произведениях.

В настоящем параграфе также отмечается, что в связи с занятием садоводством среди таджикского народа существует ряд традиций. В фундаментальном труде Лидера нации Эмомали Рахмона «Таджики в зеркале истории. От арийцев до Саманидов» по данному вопросу содержится следующее суждение: «...Считать грехом срезание ветки дерева во время цветения или плодоношения... глубоко укоренилось в каждом доме культурного и мудрого таджикского народа» [17, 53].

Было выявлено, что слова, обозначающие названия неплодовых деревьев, несут ярко выраженный национально-культурный оттенок и, как правило, не выходят за рамки языка носителей. Например, эквивалентом слова «чолак» является «арчай сабз, бурс» (зелёная арча, можжевельник), название которого возникло из-за сходства его листьев с девичьими косами.

Большинство этих слов в разговорной речи немцев, а также в словарях, в частности в словаре «Das neueste Deutsch-Russisch

Russisch-Deutsche Wörterbuch», приведены именно в такой форме: «die Fichte» (ель), «die Tanne» (пихта). [41, 161, 416]. Обилие пословиц и поговорок в немецком языке свидетельствует о широком использовании этой группы слов, например: *Der Raupe wegen muss man den Baum nicht umlegen* – из-за гусеницы не стоит рубить дерево; *Den Baum erkennt man an den Früchten* – дерево узнают по плодам; *Man ehrt den Baum des Schattens wegen* – дерево почитают за тень.

Таким образом, неплодовые деревья представлены большим количеством слов и терминов, которые стали объектом изучения и исследования учёных.

Четвёртый раздел первой главы, озаглавленный **«Теоретическое изучение названий цветов в таджикском и немецком языках»**, посвящён анализу взглядов исследователей на номинацию цветов в этих языках.

В разделе отмечается, что в таджикском языке слово «гул» (цветок) в большинстве случаев используется в своём прямом значении, что подтверждается многочисленными примерами в классической литературе, например:

«Зи оби чашми ман гил шуд ба рохи ишқ манзилҳо,
Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо».

[40, 281].

Дословный перевод: «Слёзы мои, став глиной, устлали дорогу страсти – Кто ведает, какие цветы взойдут на этой глине?»

Также отмечается, что изучение лексики, обозначающей названия цветов, в таджикском языке ведётся преимущественно в рамках диалектов и говоров. Многие учёные рассматривают слово «гул» как концепт, определяя его роль в языковой картине мира таджиков. В связи с этим, высказываются интересные идеи о концептуальной картине мира. В лингвистике сравнительный анализ концепта «гул» проводится в контексте соотношения языка и сознания, языка и культуры, языка и идентичности и т.д.

Таким образом, изучение слов и терминов, обозначающих названия цветов, в таджикском языке проводится как таджикскими, так и немецкими исследователями.

Вторая глава диссертации, **«Тематическая классификация лексики садоводства в таджикском и немецком языках»**, посвящена классификации названий садов, фруктовых деревьев, неплодовых деревьев и цветов с точки зрения семантики. В диссертации они классифицируются следующим образом:

Первый раздел второй главы, **«Названия садов в таджикском и немецком языках»**, посвящён классификации названий садов.

В таджикском языке от слово «*боғ*» (сад) образовались множество слов, как *боғбонӣ* (садоводство), *боғдор* (садовник), *боғистон* (сад), *боғкӯчӣ* (улица как сад), *боғмонанд* (похожий на сад), *гулбоғ* (цветочный сад) и т.д. ва ғайра. Слова «боғи насим и боғи назир» возникли от слова сад [39, 32]. В таджикских словарях наблюдается образование слов с различными значениями от слова «боғ» (сад). Например: «Боғ маъруф аст, ки ба арабӣ ҳадиқа гӯянд; ва киноя аз дунё ва рӯзгор ҳам ҳаст» (Сад известен, как арабское слово хадика; и иносказательно обозначает мир и жизнь).

Во многих словарях, в частности в словаре *Das neueste «Deutsch-Russische Russisch-Deutsche Wörterbuch»*, отмечается: «В немецком языке слово “сад” выражается словом «*Der Garten*», и от него образуются такие слова, как «*die Gartenanlage* (сквер), *der Gartenbau* (садоводство), (садовая лейка), *das Gartenhaus* (дом с выходом в сад) *die Gartenlaube* (беседка)» [41, 177].

При анализе материала мы заметили, что редкие декоративные деревья завезены из-за рубежа, поэтому их названия также вошли в словарный запас таджикского языка из этих языков.

Во втором разделе второй главы **«Слова и термины, обозначающие названия фруктовых деревьев в таджикском**

и немецком языках» выявляются их специфические и общие характеристики, таким образом классифицируются:

а) названия сортов яблонь: *Carola Apfelbaum* (яблоня карола), *Holsteiner Cox Apfelbaum* (яблоня Голштейн Кокс)). Некоторые из этих названий упоминаются в научных источниках. В частности: «*Pinova Apfelbaum* (яблоня Пинова), *Pilot Apfelbaum* (яблоня Пилот), *Rebella Apfelbaum* (яблоня Ребелла/мятежная), *Renewa Apfelbaum* (яблоня Ренева/обновлённая) и др.» [25, 192].

б) названия сортов виноградной лозы: *виноградная лоза нимранг, виноградная лоза чумургонӣ, виноградная лоза зангбанд, виноградная лоза хусайни, виноградная лоза акрамхуджаги, виноградная лоза абдуллои, виноградная лоза чаими Юсуф* и т. д.

Все названия плодовых деревьев в немецком языке заканчиваются на слово *Baum* (дерево) и принимают артикль мужского рода *der*. В таблице ниже перечислены некоторые из них:

Таблица 1. Отличительные признаки рода деревьев в немецком языке

Мужской род	Женский род	Средний род
Der Dattelbaum – дарахти хурмо	Die Dattel-хурмо	
Die Maulbeerebaum – дарахти тут	Die Maulbeere – тут	
Der Pfirsichbaum – дарахти шафтолу		

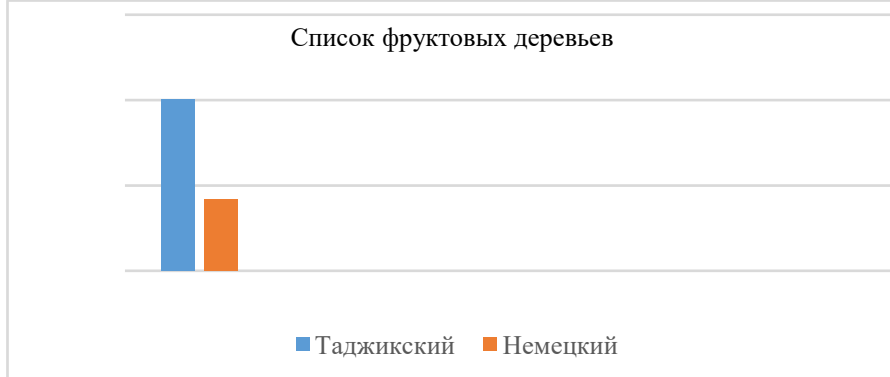

Диаграмма доказывает, что список фруктовых деревьев на таджикском языке составляет 168, а на немецком – 110.

В третьем разделе второй главы «Слова и термины, обозначающие названия неплодовых деревьев в таджикском и немецком языках» изучается и обсуждается эта группа слов, которая по содержанию подразделяется:

а) список хвойных деревьев: чилбанд, чилбузум, садабурс, падабурс, бурси хорак, чинибурс, (виды и сорта можжевельника) и т. д.

Корни ряда этих слов и терминов восходят к ранним периодам развития таджикского языка, о чем свидетельствует их наличие в словаре «Чароги хидоят». В частности: «сарв» (кипарис), «сияхсарв» (черный кипарис)» [39, 136].

б) названия ивовых деревьев: беди курашакл, беди ракита, беди сферикӣ, беди моҳӣ, беди карлик (шаровидная ива, ракита (вид ивы), сферическая ива, ива «рыбий хвост», карликовая ива и т.д.

в) названия платанов (чинаров) в немецком языке: В немецком языке в словарях приводится большое количество слов, выражающих понятия, связанные с платаном. В частности: «die Platane – платан (чинар), die Kerp Platane – платан Кепса, die Platanus Lindeniana – платан Линдена, die Mexikanische Platane – мексиканский платан, die Amerikanische Platane – американский платан, die Morgenländische Platane – восточный платан (чинар), die Kalifornische Platane – калифорнийский платан, die Platanus rzedowski Platane – платан Ржедовского, die Arizona Platane – аризонский платан и другие» [44, 150]. Из 96 названий неплодовых деревьев 94 – женского рода, а 2 – мужского.

Таблица 2. Классификация бесплодных деревьев по полу:

Мужской род	Женский род	Средний род
Der Nordmanntannebaum – дарахти арчаи нордман	Die Fichte, die Tanne – арча	
Der Pazifische Edeltannebaum – дарахти арчаи нукрагии укёнуси Ором,	Die Blaufichte – арчаи кабуд	
	Die Weide – дарахти бед	

Так, перечень неплодовых деревьев на таджикском языке состоит из 42 наименований, а на немецком языке – из 96 наименований.

Четвёртый раздел второй главы называется «Слова, обозначающие названия цветов в таджикском и немецком языках», в нем слова, обозначающие названия цветов, разделяются на следующие категории:

а) перечень душистых цветов на таджикском языке: гули садбарг, гули наргис, гули ёсуман, (роза, нарцисс, жасмин) и т. д.

б) названия сорняков – Das Unkraut: Die Ackerwinde – плющ, die Brennessel – крапива и т. д.

Также в этом подразделе номенклатура цветов по роду организована следующим образом:

Таблица 3. Классификация названий цветов по роду

Мужской род	Женский род	Средний род
Der Bärenklau –гули чанголи хирс	Die Ackerwinde, Winde – гули печак	Das Alpenveilchen – бунафшаи чаманӣ
Der Felsphlox – гули доводӣ	Die Anemone – гули шақоиқ	Das Edelweiss – гули шерчангол
Der Ginster – говусгул	Die Alpenrose- садбарги даштӣ	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул
	Die Aurikel – гули примула	

Названий цветов в немецком языке больше, чем в таджикском. Кроме того, в немецком языке названия цветов делятся на роды: согласно таблице 3, 65 названия цветов женского рода, 23 названия цветов среднего рода и 28 названий цветов мужского рода. Всего выявлено 66 названий цветов в таджикском языке и 116 названий цветов в немецком языке.

В третьей главе диссертации **«Лексико-семантические пласты слов, выражающих сферу садоводства в таджикском и немецком языках»**, объектом исследования стали синонимы, антонимы, омонимы и многозначные слова сферы садоводства в таджикском и немецком языках.

В первом параграфе, озаглавленном **«Лингвокультурологический анализ синонимов, выражающих сферу садоводства в таджикском и немецком языках»**, определены пути формирования синонимии слов и терминов садовой лексики в обоих языках. В данном разделе отмечается, что в терминологии садоводства, как и в других отраслях, наблюдается множество синонимов. Например, в таджикском языке в контексте посадки деревьев используются слова *дарахт* (дерево), *ниҳол* (саженец/молодое дерево), *чӯбак* (черенок/прутик), *кунда*

(пень/разросшийся куст), и хотя семантика каждого из этих слов специфична, в определенных случаях они могут заменять друг друга. В таджикском языке под понятием *ниҳол* чаще всего подразумевается дерево, которое еще не начало плодоносить.

Несмотря на то, что в таджикском языке синонимы представлены во всем их многообразии, сопоставительный анализ синонимов, выражающих понятия садоводства в таджикском и немецком языках, ранее практически не проводился.

Сравнение синонимов в таджикском и немецком языках можно увидеть в диссертации Л. Зафардухта. В связи с этим исследователь заявил: «Синонимы, обозначающие обычаи, праздники и церемонии в таджикском и немецком языках, до сих пор не были предметом серьезных исследований» [11, 127]. Мы наблюдали этот процесс в синонимизации слов в области садоводства.

Синоними слова «сад» в таджикском языке являются *слово чаман, гулистон, фирдавс и равза*. Согласно словарю синонимов Duden «Das Synonymwörterbuch», в немецком языке синонимом слова «сад – der Garten» выступает лексема «Grünfläche – зеленая зона / насаждение». Кроме того, такие лексические единицы, как «Grünanlage – сквер / зеленый массив» и «Park(anlage) – парк / парковый комплекс», образуют с данным словом устойчивый синонимический ряд [42, 420].

В этом разделе также отмечается, что синонимичные слова очень распространены в словах, выражающих садоводческие понятия, которые группируются следующим образом:

1. Синонимы плодовых деревьев

В таджикском языке слова *дарахти санҷид* и *дарахти ҷигда* образуют синонимический ряд для обозначения лоха (джиды) - растения вида *Ziziphus jujuba Mill*, известного также как унаби. В диссертационном исследовании особое

внимание уделено немецким словам-синонимам, обозначающим абрикосовое дерево (*Prunus armeniaca*): *Die Marille, die Frühe Rosenmarille, die Grosse Frühaprikose* и другие

2. Синонимы неплодовых деревьев

Слова *арча, сӯзанбарг, ҳамешасабз, чолак* и ёлка (арча, можжевельник, хвойное дерево, вечнозеленый, пихта и ель) могут образовывать синонимический ряд в таджикском языке.

В этом разделе показано, что в немецком языке существует множество синонимов слова ель (пихта), и об этом свидетельствуют предложения, в которых упоминаются его синонимы, например: *Die Nadeln eines Nadelbaums sind sehr kleine Blätter* – Иголки хвойного дерева очень маленькие. *Einer der grosste Nadelbaume im Park ist eine Fichte* – Одно из крупнейших хвойных деревьев в парке – ель. *Es gibt viele Tannen in diesem Wald* – В этом лесу много елей.

3. Синонимы, выражающие название цветов

В этом разделе анализом доказано, что на самом деле в таджикском языке существует множество синонимов к слову «цветок», которые также включены в словари: «Цветок – бутон или почка растений и деревьев, распутившийся цветок с разноцветными соединенными листьями» [40, 281].

В этом разделе на основе анализа установлено, что, в целом, синонимами слова «гул» (цветок) являются слова «ғунча» и «шукуфа», которые несут обобщённое (универсальное) значение.

Согласно «Das Synonymwörterbuch» синонимами слова «die Blume» считаются следующие лексические единицы: «Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze, Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett, Duft, Bierschaum, Schaum» [42, 315].

Таким образом, в сравниваемых языках синонимичные слова занимают значительное место.

Второй параграф третьей главы диссертации озаглавлен «**Антонимы, выражающие сферу садоводства в таджикском и немецком языках**», в нем исследованы антонимичные пары слов, относящиеся к лексике садоводства.

В данном параграфе отмечается, что вопросу сопоставления антонимов, в особенности в немецком языке, уделяли пристальное внимание преимущественно русские ученые. Сопоставление антонимов таджикского и немецкого языков, обладающих лингвокультурологическими особенностями, наблюдается в сравнительном анализе антонимов, выражающих празднества, обряды и традиции таджиков и немцев, проведенном Лузиной Зафардухт. По этому поводу автор пишет: «Антонимия в таджикском и немецком языках выражается не только словами и фразами, но и предложениями, которые также могут передавать антонимическое значение» [12, 20].

Антонимы в данном разделе классифицируются по группам.

1. Антонимы, обозначающие плодовые деревья: *дерево сладкого миндаля der Süßmandelbaum* – *горький миндаль der Bittermandelbaum*; *черный виноград die schwarze Traube* – *белый виноград die weiße Traube* и т. д. Хотя в названиях плодовых и декоративных деревьев компонент «черный» может иметь положительную характеристику, в таджикском языке встречаются выражения с этим словом, имеющие сугубо отрицательное значение, которые также зафиксированы в словарях. В частности: «сиёҳӣ задан – выставляться напоказ; сиёҳӣ кардан – проявлять назойливость; сиёҳии лашкар – люди, служащие лишь для создания видимости многочисленности войска» [39, 134-135].

2. Антонимы, обозначающие неплодовые деревья: *зарбед die gelbe Weide* (жёлтая ива) *сабзбед die grüne Weide* (зелёная ива); *беду баланд die hohe Weide* (высокая ива) – *беду наст niedrige Weide* (низкая ива) и т. д. Выяснилось, что

в формировании данных антонимов важную роль сыграли также названия цветов. Хотя слово «сабз» (зеленый) в таджикском языке обычно употребляется в значениях «фисташковый» и «земляной», в словаре «Чароги хидоят» в этом значении приведено слово «чаманӣ – зеленый цвет» [39, 79].

3. Антонимы, обозначающие названия цветов:

В этом разделе собраны слова, выражающие противоположные значения цветов в таджикском и немецком языках, например: гули тару тоза *eine frische Blume* (свежий цветок) – *гули пажмурда eine verblühte Blume* (увядший цветок); гули береша *eine Blume ohne Wurzel* (цветок без корней) – *гули бареша eine Blume mit Wurzel* (цветок с корнями) и т.д.

Образование антонимических терминов в области садоводства в таджикском и немецком языках происходит по разным закономерностям, что вносит существенный вклад в лексическое богатство этих языков. Примечательно, что некоторые антонимические отношения характерны для конкретных названий деревьев в таджикском языке, что приводит к отсутствию прямых немецких эквивалентов.

Третий раздел третьей главы называется «**Роль и место омонимичных слов в области садоводства в таджикском и немецком языках**», в котором исследованы омонимы, выражающие понятия садоводства.

Омонимия определяется следующим образом:

1. **Совпадение по форме звучания разнозначных слов:** *бед* (разговорная форма глагола «приходите»), *бед* (дерево ива) и др. В немецком языке: *der Kiefer* – чоғ (челюсть), *die Kiefer* – санавбар (сосна), *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ (аист) и т.д.

2. **Словообразовательные процессы также способствуют формированию омонимии в лексике, относящейся к садоводству:** аштақ (сорт абрикоса), *аштақ* (ненужные вещи) и др. Слово «аштақ» на таджикском языке,

означающее «вид абрикоса», считается реалией. По мнению Д.М. Шарифовой, «реалии в языке – это специфический и одновременно многогранный объект исследования, изучаемый представителями различных лингвистических наук, таких как переводоведение, культурология и сравнительная лингвистика» [23, 110].

В четвёртом разделе диссертации «**Многозначные слова в области садоводства**» эта группа слов в таджикском и немецком языках исследована и классифицирована следующим образом:

1. Многозначность понятий, связанных с садоводством. В диссертации отмечается, что многозначность слов является одним из важных способов формирования литературного языка и его диалектов. Ряд исследователей считают, что «определение семантики слов является одним из наиболее актуальных вопросов таджикской лингвистики, поскольку в большинстве случаев эта группа слов путается с омонимами» [11, 161].

В немецком языке, как и в таджикском, корневое слово многозначно и используется в своём прямом значении в форме «*die Wurzel* – корень дерева», в значении «корень зуба – «*die Zahnwurzel*», «математический корень – *die Wurzel*» и в значении «корень слова – *der Stamm*».

В немецком языке наблюдается образование множества слов на основе корня «дерево», однако этот корень сохраняется не во всех лексических единицах. В частности: «*der Holzfäller* – лесоруб, *die Abholzung* – вырубка леса, *der Hain* – роща, *der Baumpfleger* – специалист по уходу за деревьями, *die Person, die einen Baum pflanzt* – сажающий дерево и другие» [45, 326].

2. Многозначность слов плодовых деревьев

Слово «овак», которое в одном случае означает «родничок на голове ребёнка»: «Оваки сараш маҳкам нашудааст, як маротиба ба табиб нишон диҳед» (Родничок на его голове не закрылся, покажите его врачу). А в другом

случае выражает понятие «лекарственная жидкость»: «Як овака (ро) дар дастаком шакидаму соз шуда рафт» (Потёр жидкостью руки, и всё прошло). Ряд исследователей также отметили, что «это название используется в значении «вид винограда» в таджикских диалектах и говарах» [2, 34].

3. Многозначность слов, относящихся к неплодовым деревьям:

В этом разделе приводится, что большинство слов и терминов, обозначающих названия неплодовых деревьев, со временем не претерпели изменений в форме и значении в таджикском языке, к которым можно отнести слово «сарв» (кипарис). Это слово в немецком языке имеет форму «Zypresse» и не входит в группу многозначных слов. В таджикском языке чаще встречаются выражения «ашқар шудан» и «терақ шудан» (вытянуться как тополь) в значении «стать выше, вытянуться».

4. Многозначность слов, связанных с цветами

В данном разделе установлено, что в таджикском языке слово «гул» (цветок) обладает многозначностью, помимо основного значения, обозначая также «вид болезни» и «самое лучшее».

Многозначность слова «гул» и связанных с ним терминов наблюдается и в немецком языке. Например, слово «фиалка» (Veilchen) используется как для обозначения растения, так и в качестве имени собственного.

Таким образом, многозначность является общим свойством языков, обусловленным изменчивостью общества и человеческого бытия. Однако, в отличие от таджикского, большинство слов, относящихся к садоводству, в немецком языке однозначны. Это объясняется различиями в языковой картине мира у таджиков и немцев.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основе лексико-семантического анализа лексики, относящейся к садоводству, в таджикском и немецком языках в рамках лингвокультурологического подхода (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов) можно сделать следующие выводы:

1. Лексико-семантическое исследование лексики садоводства в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов), хотя и не было проведено в полном объёме таджикскими учёными, однако, лингвокультурологические исследования других областей и групп слов в работах лингвистов в рамках сопоставительного языкознания были успешно реализованы, что позволило достичь значительных результатов в таджикском языкознании [12-А].

2. Языковая картина разных народов и народностей отличается и поэтому её необходимо изучать именно в рамках сопоставительного анализа. Также мы доказали, что плодовые деревья в таджикском и немецком языках обозначаются различными словами и терминами, и семантические границы большинства из них не выходят за рамки понимания носителей этих языков [1-А].

3. Садоводческая лексика в таджикском и немецком языках имеет как теоретическую, так и практическую значимость. Всестороннее определение норм литературного языка, особенно в плане стилистики, культуры речи и риторического выражения, невозможно без глубокого изучения лексики, связанной с садоводством в таджикском языке. Этот пласт лексики отражает важные аспекты национального мировоззрения, коммуникативные традиции и стилистическую вариативность.

4. Анализ названий неплодовых деревьев показал, что в немецком языке, по сравнению с таджикским, эта категория деревьев представлена большим количеством слов и

терминов, что делает словарный состав немецкого языка более полным, что также было доказанно другими исследователями [15-А].

Большинство этих слов используются как реалии и создают определённые трудности для переводчиков, например, мачнунбед (сорт ивы), чолак (сорт арчи), ашқар (сорт тополя) и др. [2-А].

5. Анализ материала исследования показывает, что в литературном наследии таджикского народа – древнего арийского народа с богатым культурным и цивилизационным прошлым и настоящим – каждый вид традиционной садоводческой деятельности обозначался специфическими терминами. Эти термины сохранились в веках и встречаются в классических произведениях таких выдающихся деятелей, как Абулькасим Фирдоуси, Абдурахман Джамии, Абу Али ибн Сина, Саади Ширази, Сайидо Насафи. В современной литературе поэты и писатели, такие как Садриддин Айни, Джалол Икромии, Мирзо Турсунзода, Лоик Шерали и другие, также опираются на садоводческую лексику, умело и выразительно интегрируя её в свои произведения.

6. Были определены некоторые специфические особенности лексики садоводства в таджикском и немецком языках. Доказано, что в связи с распространённостью профессии, только с помощью слова «боғ» (сад) в таджикском языке образовалось большое количество слов. Также само слово «боғ» имеет множество синонимов в таджикском и немецком языках, например, равза, фирдавс, чаман, бўстон, гулистон (в таджикском); der Garten, der Obstgarten, der Gemüsegarten, der Landschaftsgarten, die Grünanlage и др. (в немецком) [7-А].

7. Лексика, обозначающая садоводство и связанные с ним традиции и обычаи, занимает особое место в культуре таджиков и немцев. В этой области существуют слова, которые преимущественно используются в сезонных и

религиозных обрядах, отражая языковую картину мира арийских народов, например, *der Weihnachtsbaum* (рождественская ель), *der Wacholderbaum* (атрибутивная ель), *der geschmückter Baum* (украшенная ель) и др.

8. Также было установлено, что языковая картина мира этих двух народов отличается, существуют слова и термины, содержание которых совершенно чуждо носителям таджикского языка, и их семантическое поле не выходит за рамки немецкоязычной культуры, свидетельствует об этом, например, *die Adventszeit* (время ожидания), *der Adventskranz* (рождественский венок), *der Adventskalender* (адвент-календарь), *der Advent* (период ожидания), *Nikolaus* (святой Николай) [5-А].

9. Садоводство играет значительную роль в формировании обрядов и традиций. При проведении праздников и обрядов было обнаружено множество слов и терминов, обозначающих плодовые и неплодовые деревья, которые занимают определённое место в сезонных обрядах таджикского народа. Большинство этих слов и терминов встречаются при проведении праздников Сада, Навруз, Тиргон и Мехргон.

10. В ходе анализа материала было выявлено, что названия плодовых деревьев чаще встречаются в лексике немецкого литературного языка, чем в лексике таджикского литературного языка. Было также отмечено, что в нашей стране и Германии выращиваются плодовые деревья различных пород. И каждый из их типов назван разными словами, что ещё больше обогащает словарный запас этих языков. Анализ материала позволил нам установить, что большинство названий деревьев в таджикском языке возникло в связи с действиями человека, например, *давуди*, *акрамхуджаги*, *саиди*, *махмадрахими* (название винограда) и т. д.

11. Анализ материала позволил определить, что у таджиков и немцев существуют различные поверья, отражающие их языковую картину мира и возникшие в связи со словом «цветок». например: «если дать человеку желтый цветок, то этот человек заболеет»; «Если ты подаришь своему возлюбленному желтый цветок, ты расстанешься с ним/ней»; «если понюхаешь цветок дурмана, сойдешь с ума»; «Если невеста потеряет букет или забудет его где-нибудь, она потеряет и счастье»; «Если розу посадить возле дома, то ее шипы защитят семью от дурного глаза и несчастий» и т. д. [3-А].

12. Большая группа слов, обозначающих садоводство, возникла из слов и терминов, относящихся к ранним периодам развития таджикского и немецкого языков, и до сих пор используется в той же форме и значении, например, сарв (кипарис), нахлбанд (садовник), сиёхгӯш (подснежник) и др. (в таджикском); Die Palme (пальма), die Rote Latanpalme (красная латановая пальма), die Chinesische Hanfpalme (китайская конопляная пальма), die Zwergpalme (карликовая пальма), die Spindelpalme (веретенообразная пальма), die Nadelpalme (игольчатая пальма), die Honigpalmebaum (медоносная пальма), die Felsenpalmebaum (скальная пальма), die Schraubenpalme (винтообразная пальма), die Bergpalme (горная пальма), die Zuckerrohrpalme (сахарнотростниковая пальма), die Yatau palme (пальма ятай), die Dreieckspalmebaum (треугольная пальма) и др. (в немецком).

13. Синонимичные слова, выражающие понятия садоводства, широко представлены в таджикском и немецком языках. Лексическая единица «гул» (цветок) в немецком языке используется в форме «die Blume», и её синонимами являются Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze, Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett,

Duft, Bierschaum, Schaum. Эти синонимы также представлены в словарях в данной форме и значении.

Слова «бойчечак», «гули қаслоқшинак», «қарақош» используются для выражения понятия «гули сиёхгӯш» (подснежник). Слово «қаслоқшиканак» имеет диалектный характер, а лексическая единица «қарақош» заимствована из тюркского языка [4-А].

14. В формировании слов, обозначающих садоводство, значительную роль играют антонимы, которые образуются двумя способами: совпадение по форме звучания разнозначных слов: бед (разговорная форма глагола «приходите»), бед (дерево ива); чағелак (устаревшие вещи), чағелак (диалектная форма названия хвойного дерева); аштак (устаревшие вещи), аштак (сушёный абрикос, сложенный в четыре слоя); даравшак (швейный инструмент); даравшак (сорт абрикоса); косаи шароб (сосуд для вина); косаи шароб (сорт абрикоса); der Kiefer - челюсть, die Kiefer - сосна, der Strauss - букет, der Strauss - страус, der Stock - палка, der Stock - этаж и др. [13-А].

15. Омонимы, обозначающие садоводство, широко представлены в лексике этой области и образуются различными способами. Наиболее часто встречается образование омонимов путём словообразования, например: тирак (тополь) и тирак (скалка), аштак (сушеный абрикос, сложенный в четыре слоя), аштак (ненужные вещи), баргак (абрикос без косточки), баргак (серьга), пашмак (сорт персика с пушистой кожурой), пашмак (вид халвы), кордї (сорт персика с удлиненной формой и твердой мякотью), кордї (свинка (болезнь)) и др. [14-А].

16. Большинство слов, обозначающих названия плодовых и неплодовых деревьев, являются многозначными. Примером может служить слово «баҳор» (весна), которое многозначно как в таджикском, так и в немецком языках. В немецком языке оно

используется в форме «Frühling» и, подобно таджикскому, имеет несколько значений. Например: 1. значение времени года: Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben (Весной всё зеленеет, и природа пробуждается к новой жизни); 2. значение лучшего периода жизни человека: Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe (Весна моей жизни, я не понимаю, как она прошла, я знаю только, что в это время я нашёл свою возлюбленную) и др. [6-А].

17. Анализ материала показал, что садоводство является не только любимым занятием таджикского и немецкого народов, но и считается добрым и богоугодным делом, и, в связи с этим, многие слова и термины упоминаются в священных книгах Авеста, Библия и Коран. Было установлено, что в великой книге «Авеста» упоминается святость плодовых деревьев и виноградных лоз. В священном Коране упоминается более 50 названий растений. В Библии также встречается выражение «оливковое масло», образованное от слова «олива» [8-А].

18. Было замечено, что в немецком языке слова, обозначающие названия деревьев, также имеют ярко выраженный национальный и культурный характер, и их распространение ограничено ареалом носителей языка. Например, семантическое поле слов, обозначающих виды елей Der Nordmantanne Fichte (ель Нордмана), die Blaufichte (голубая ель), der Pazifische Edeltanne (тихоокеанская благородная ель), die Serbische Fichte (сербская ель), die Coloradotanne (колорадская ель), ограничено немецкоязычной культурой [9-А].

19. Анализ материала показал, что цвета играют важную роль в формировании слов и терминов, относящихся к садоводству. Свидетельством тому служит наличие слов и терминов дарахти сабз, дарахти зард; садбарги сурх, садбарги

гулобӣ, садбарги зард, садбарги сафед; гули зардак, гули сафедак («зелёное дерево», «жёлтое дерево»; «красная роза», «розовая роза», «жёлтая роза», «белая роза»; «жёлтый цветок», «белый цветок») [10-А].

20. Было установлено, что цветы, помимо своей декоративной функции, также имеют ярко выраженный национальный и культурный характер. Например, невесту украшают цветами. В Германии дарение фиолетовой розы (violette Rose) символизирует любовь с первого взгляда, жёлтые розы (Gelbe Rosen) - дружбу, а белые розы (Weisse Rosen) – невинность [11-А].

Лексико-семантический анализ слов, относящихся к садоводству, в таджикском и немецком языках с точки зрения лингвокультурологии (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов) позволил нам доказать, что слова и термины этой области действительно составляют важный слой лексики таджикского и немецкого языков. Поэтому их изучение как целостной системы имеет как теоретическую, так и практическую значимость.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Результаты диссертационной работы могут способствовать развитию таких областей, как общее языкознание, лингвокультурология, лексикография, а также подготовке учебников и учебно-методических пособий по таджикскому и немецкому языкам.

2. Полученные результаты могут оказать помощь при разработке и составлении отраслевых терминологических словарей, в частности словаря терминов сферы садоводства.

3. Необходимо расширить издание учебных пособий по лингвокультурологии и внедрить изучение дисциплины

«Лингвокультурология» как учебного предмета в институтах и университетах Республики Таджикистан.

4. Теоретические выводы и практические материалы диссертации могут быть использованы в преподавании лингвистики, лингвокультурологии, лексикографии и смежных дисциплин, в том числе на специальных семинарах, учебных курсах и в рамках учебных программ на филологических и профильных факультетах вузов.

5. Учёным и специалистам в данной области рекомендуется также использовать научные результаты исследования в своих дальнейших изысканиях, что может способствовать уточнению теоретических принципов и решению малоизученных вопросов в сопоставительном изучении таджикского и немецкого языков и в лингвокультурологическом анализе в целом.

I. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

А) Научно-методические материалы:

1. Абдуллоева, Г.З. Калимаҳои сермаъно дар лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] // Паёми Донишқадаи забонҳо. – Душанбе, 2012. – №2 (6) – С. 15-19.
2. Абдуллоева, Г.З. Лексикаи лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] / Г. Абдуллоева. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 190 с.
3. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвистии матн [Матн] – Душанбе: Эр - граф. – 2023 – 136 с.
4. Абдуллоева, Г.З. Ҷанбаҳои этнолингвистии истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор [Матн] / Г.З. Абдуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4. – С. 32-37.
5. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф (Верховы Амударьи) [Текст] Вып. 1 // Труды АН Тадж ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии. Т.7. / М.С. Андреев. – Сталинабад: Академии наук Таджикской ССР, 1953. – 251 с.
6. Ахмедова, Г.У. Культурных ценностей немецкого народа в пословицах и поговорках (на материале немецких пословиц и поговорок [Текст] / Г.У. Ахмедова // Вестник национального университета. – №4/3(203). Душанбе: Сино. 2016. – С. 121-126.
7. Воробьев, В.В. Общее в лингвострановедении и лингвокультурологии [Текст] / В.В. Воробьев // Слово и текст в диалоге культур. Юбилейный сборник. – М., 2000. – 332 с.
8. Гулова, М.Н. Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ” [Матн] / М. Н. Гулова // Ахбори АМИТ (мачаллаи илмӣ, шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ) – Душанбе, 2019. – № 4 (261) – С. 229-231.
9. Гулова, М.Н. Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ: дисс.. номзади илмҳои филологӣ [Матн] / М.Н. Гулова. – Душанбе, 2023. – 280 с.
10. Захидов, А.О терминологии садоводство и винограводство у таджиков Самарканда [Матн] / А. Захидов// Труды САМГУ, Вып 246. – Самарканд, 1973. – С. 199 - 203

11. Лузинаи, З. Таҳлили лексикаи урфу одат ва чашну маросим дар забонҳои гуногунсохтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: дисс... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 205 с.
12. Лузинаи, З. Таҳлили лексикаи урфу одат ва чашну маросим дар забонҳои гуногунсохтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: автореф... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 28 с.
13. Маджидова, Н.Х. Лингвокультурологический аспект обучению русскому языку в условиях формирования таджикско-русского билингвизма: дисс... канд. фил. Наук [Текст] / Н.Х. Маджидова. – Душанбе, 2011. – 179 с.
14. Нағзибекова, М. Сопоставительный анализ способов передачи таджикских реалий в русских переводах [Текст] / М.Б. Нағзибекова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – №1. М., 2019. – С. 98-102.
15. Оранский, И.М. Есть ли этимологическая связь между русс, берёза и тадж бурс “арча” [Текст] / И.М. Оранский // Этимология 1975. – Ежегодник Института русского языка. – Москва: Наука 1977. – С. 138-140.
16. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби дуум [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
17. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих [Матн]. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 124 с.
18. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 228 с.
19. Самиев, З. Степень изученности терминов и терминологии в таджикском и немецком языках [Текст] / З. Самиев // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2016. – №4/2 (199). – С.131-135.
20. Сангинова, Р. Лексикаи лаҳҷаи Конибодом [Текст] / Р. Сангинова. – Душанбе: Файзи Борон, 2021. – 213 с.

21. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование без эквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале английского и таджикского языков): дисс... док. филол. Наук [Текст] / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2016. – 358 с.
22. Хоркашов, С.Р., Юсупова С. Истилохоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи чанубӣ ва чанубу шаркии забони тоҷикӣ [Матн] / С.Р. Хоркашов, С. Юсупова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2015. – №2/67. – С. 57-60.
23. Шарифова, Д.М. Реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон [Матн] / Д.М. Шарифов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №5. – С. 110-115.
24. Alexander, Demant. Der Ursprung des Weihnachtsfestes [Text] / Demandt Alexander.– Köln / Weimar / Wien: Sieben Siegel. Essays zur Kulturgeschichte. Böhlau, 2005. – S. 1-18.
25. Cordes John Hermann. Obstgehölze [Text] / Herman John Cordes // –Osterreichischer Agrarverlag, 2006. –150 s.
26. Ernst, Ullmann. Frühling, Sommer, Herbst und Winter [Text]. – Leipzig, 1975. –59 s.
27. Gräfe, Iris Barbara. Zur Volkskunde der Russlanddeutschen in Argentinien Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde an der Universität Wien Band 4: [Text] / Iris Barbara Gräfe // Schendi, 1971. - 146 s.
28. Marius, Reiser. Wie wahr die Weihnachtsgeschichte? [Text] / Reiser Marius // Erbe und Auftrag, Benediktinische Dreimonatsschrift. Jahrgang 79, herausgegeben von der Erzabtei. – Beuron: Beuroner Kunstverlag, – 2003. – S. 451-463.
29. Schischkina, E.M. - Fischer. Deutsche Hochzeit [Text] / E.M. – Fischer, Schischkina. – Москва: Международный союз немецкой культуры, 2008. – 320 s.
30. Segalen, Martine. Zur Entwicklung ländlicher Hochzeitsbräuche in Frankreich [Text] // Hessische Blätter für Volks-und Kultur... Band 13/ Martine, – Gießen: Segalen Sozialkultur der Familie, 1982. – S. 17-29.

31. Seib, E. Der Wolgadeutsche im Spiegel seines Brauchtums [Text] / E, Seib // Heimatbuch der Deutsche aus Russland 1967/1968. – Stuttgart, 1968. – S.
32. Stanislaus, Basiorek, Quellen zur Volkskunde des Ostdeuschturns [Text] Basiorek Stanislaus // Deutsche Monatshefte, Jahr 1939/40; 6 (16.) Jahrgang. – Dülmen, 1939. – S. 115-120.
33. Stökl, Ernst. Das Volkslied [Text] / Ernst, Stökl // Musikgeschichte der Russlanddeutschen/Die Musik der Deutschen im Osten Mitteleuropas. Band 5. – Dülmen: Lauman-Verlag, 1993. – S. 153-170.
34. Töpfer, J. Verlobungs und Hochzeits sitten der Wolgadeutschen [Text] / J, Töpfer // Ostdeutsche Monatshefte. Heft 12. – Dülmen, 1925. – S. 1195-1203
35. Weber-Kellermann I, Die deutsche Familie. Frankfurt [Text] / I, Weber-Kellermann. – Moskva, 1975. – 150 s.
36. Worresch, Anton. Hochzeitsgebräuche aus Ober-Fröschau [Text] / Anton, Worresch // Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde. Hrg. von E.K. Bluemml. – Band VI. – Wien: Verlag Dr. Rud. Ludwig, 1908. – S. 93-98.

Б) Словари-источники:

37. Абдукодири, Бедил. Осор. Ҷ. 3 [Матн] / Бедил Абдукодир. – Душанбе: Адиб, 1991. – 429 с.
38. Саъдии, Шерозӣ. Саду як ғазал / Шерозӣ Саъдӣ [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 110 с.
39. Сирочиддин Алихони Орзу. Чароғи хидоят [Матн] / Орзу Алихони Сирочиддин. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 238 с.
40. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1 [Матн] – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 951 с.
41. Das Neueste Deutsch – Russisch und Russisch – Deutsche Wörterbuch [Text]. – Moskva: Arie, 2006. – 959 s.
42. Duden Band 8. Das Synonymwörterbuch [Text]. – Dudenverlag Mannheim, Zürich, 2010. – 1136 s.

43. Waring, G. Deutsches Wörterbuch mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre [Text]. – München: Mosaik, 1991. – 1493 s.
44. Der grosse Brockhaus in einem Band. F.A. Brockhaus [Text] – Leipzig, Mannheim, 2005. – 1175 s.
45. Duden /Das Bedeutungswörterbuch, Dudenverlag, Mannheim. – Leipzig. Wien. Zürich [Text]. – 2012. – 1151 s.
46. Goethe, J.W. Faust [Text] / Goethe. J.W. – Ленинград.: Просвещение. 1971. – 195 с.

**ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:
А) Статьи, опубликованные в рецензируемых
журналах Высшей аттестационной комиссии при
Президенте Республики Таджикистан:**

[1-А]. **Каюмова, С.Дж.** Таҳлили муқоисавии номи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Вестник Института языков. Серия филологических, педагогических и исторических наук. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 56-65.

[2-А]. **Абдуллоева, Г.З., Каюмова, С.Дж.** Таҳлили лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯйи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / Г.З. Абдуллоева, С.Дж. Каюмова // Вестник Института языков. Серия филологических, педагогических, исторических наук. – Душанбе, 2022. – № 3 (47). – С. 33-40.

[3-А]. **Каюмова, С.Дж.** Андешае чанд перомуни номгузории гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – №5. – С. 89-97.

[4-А]. **Абдуллоева, Г.З., Каюмова, С.Дж.** Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / Г.З. Абдуллоева, С.Дж. Каюмова // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – №10. – С. 69-77.

[5-А]. **Абдуллоева, Г.З., Каюмова, С.Дж.** Назаре ба калимаву истилоҳоти маросими Вайнахтен (тавлиди Исои Масоҳ) [Текст] / Г.З. Абдуллоева, С.Дж. Каюмова // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 36-44.

[6-А]. **Абдуллоева, Г.З., Каюмова, С.Дж.** Ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаи сермаъноии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / Г.З. Абдуллоева, С.Дж. Каюмова // Вестник Института языков. Серия филологических,

педагогических, исторических наук. – Душанбе, 2024. – № 4.(56). – С. 10-19.

Б) Статьи, опубликованные в других изданиях:

[7-А]. Каюмова, С.Дж. Тахлили лингвофарҳангии растаниҳои ороишӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Актуальные вопросы языкознания, перевода и методики преподавания иностранных языков в высшей школе» Таджикский педагогический университет имени Садриддина Айни (11.03.2023). – Душанбе, 2023. – С. 94-97.

[8-А]. Каюмова, С.Дж. Сайри таърихии калимаи “боғ” дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Язык нации – сохранение нации». Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (6.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 115-120.

[9-А]. Каюмова, С.Дж. Тахлили лингвофарҳангии истилоҳоти “дарахт” дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Проблемы таджикского перевода и переводоведения: состояние и перспективы» Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (28.11.2023). – Душанбе, 2023. – С. 181-189.

[10-А]. Каюмова, С.Дж. Ҷанбаҳои лингвокултурологии вожагони ифодакунандаи ном ва ранги гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Актуальные вопросы сравнительного языкознания европейских языков и его изучение в современных условиях» Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (25.01.2024). – Душанбе, 2024. – С. 247-252.

[11-А]. Каюмова, С.Дж. Хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии растаниҳои ороишӣ ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы Республиканской

научно-практической конференции «Таджикский язык в контексте новых вызовов» Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (5.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 280-286.

[12-А]. Каюмова, С.Дж. Назаре ба омӯзиши масъалаҳои лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы международной конференции «Актуальные вопросы языкознания, переводоведения и методики преподавания иностранных языков в современную эпоху». Таджикский педагогический университет имени Садриддина Айни (24.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 205-208.

[13-А]. Каюмова, С.Дж. Мавқеи антонимҳо дар лексикаи соҳаи боғдорӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы международной конференции «Актуальные вопросы переводоведения: теория и методы исследования «непереводимости» Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (24.12.2024). – Душанбе, 2024. – С. 10-14.

[14-А]. Каюмова, С.Дж. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Значение изучения романо-германских языков в процессе глобализации и состояние их изучения в Таджикистане» Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода (24.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 257-262.

[15-А]. Каюмова, С.Дж. Назари муҳаққиқон роҷеъ ба ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯии дарахтони бемева [Текст] / С.Дж. Каюмова // Материалы Международной научно-практической конференции «Робиндранат Тагор и его роль в развитии литературных отношений Восток-Запад». – Душанбе, 2025. – С. 137-144.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Қаюмзода Сафармоҳ Чумъахон дар мавзуи “Таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ – аз рӯйи ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

Калидвожаҳо: калима, истилоҳот, соҳаи боғдорӣ, дарахтони мевадор, дарахтони бемева, номгӯй, номгӯйи гулҳо, забоншиносӣ, забоншиносии муқоисавӣ, забоншиносии фарҳангӣ, тасвири забонии ҷаҳон, забони олмонӣ, забони тоҷикӣ, таҳлил, таҳқиқ ва ғайра.

Дар диссертатсияи мазкур таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) мавриди таҳқиқи баррасӣ қарор мегирад.

Мақсади таҳқиқро таҳлилии луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳад.

Методҳои таҳқиқ. Дар таҳқиқи кори диссертатсионӣ метод ва усулҳои таҳлили ҷузъӣ ва табдилдихӣ, мушоҳида, тачриба, методи шарҳи луғавӣ, забоншиносии фарҳангӣ ва муқоисавӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия мавод аз асарҳои илмӣ, фарҳанҳои тафсири, тарҷумавӣ, этимологӣ, асарҳои бадеӣ ва маҷаллаҳои илмӣ мавриди истифода қарор дода шудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ аз он иборат аст, то кунин дар бобати вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар муқоиса рисолаи илмӣ ба вучуд наомадааст. Дар диссертатсия фикру андешаҳои тоза оид ба ҷиҳатҳои забоншиносии фарҳангии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ баён шудаанд, ки то айни замон аз мадди назари муҳаққиқон дур мондаанд.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Каюмозода Сафармох Джумъахон на тему: «Лексико-семантический анализ терминов садоводства в таджикском и немецком языках в лингвокультурологическом аспекте» (на примере плодовых, неплодовых деревьев и цветов), представленной на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.14. Типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: слово, термин, садоводство, плодовые деревья, неплодовые деревья, названия, названия цветов, языкознание, сопоставительное языкознание, лингвокультурология, языковая картина мира, немецкий язык, таджикский язык, анализ, исследование и др.

В диссертации представлено лексико-семантическое исследование садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках, проведённое через призму лингвокультурологического анализа.

Основная цель исследования – провести лексико-семантический анализ терминологии садоводства в таджикском и немецком языках с акцентом на её лингвокультурные особенности и функции.

Методы исследования. В ходе исследования использовался комплекс лингвистических методов, включая компонентный и трансформационный анализ, наблюдение, лингвистический эксперимент, лексическую интерпретацию, сопоставительный и лингвокультурологический подходы. Эмпирический материал состоит из данных, почерпнутых из научных публикаций, толковых, двуязычных и этимологических словарей, произведений художественной литературы, а также научной периодики.

Научная новизна диссертации заключается в том, что до настоящего времени ни одно специализированное исследование не было посвящено сопоставительному лингвокультурологическому анализу садоводческой терминологии в таджикском и немецком языках. В исследовании представлены оригинальные идеи и взгляды на культурно закреплённые лексические единицы и семантические структуры, которые ранее оставались вне поля зрения учёных.

ABSTRACT

to the dissertation of Kayumzoda Safarmoh Jumakhon on the topic “Lexical-semantic analysis of horticultural terms in Tajik and German languages from the point of view of cultural linguistics” (on the example of fruit-bearing, fruit-free trees and flowers) “submitted for the degree of candidate of philological sciences – in the specialty 6.2.14. Typological and Contrastive Linguistics

Keywords: word, terminology, horticultural, fruit-bearing, fruit-free trees, nomenclature, nomenclature of flowers, linguistics, comparative linguistics, Linguoculturology, linguistic picture of the world, German language, Tajik language, analysis, research, etc.

The dissertation presents a lexical and semantic study of horticultural terminology in the Tajik and German languages, conducted through the prism of linguacultural analysis.

The purpose of the study is to analyze the lexical and semantic meaning of horticultural terminology in Tajik and German from the point of view of cultural linguistics.

Research Methods. In the research of the dissertation work, the methods and techniques of partial and transformational analysis, observation, experiment, the method of lexical interpretation, cultural and comparative linguistics were used. The dissertation uses materials from ancient works, explanatory, translational, etymological sources, works of art, and scientific journals.

The scientific novelty of the research is that no scientific dissertation has been published on the comparative study of horticultural vocabulary in Tajik and German. The dissertation presents new ideas and thoughts on the cultural linguistic aspects of horticultural vocabulary, which have so far remained out of the reach of researchers.